DE EUROPEËRS IN DEN MALEISCHEN ARCHIPEL.

TWEEDE GEDEELTE.
1529--1540.

Een kort overzicht van de voornaamste schrijvers die ik voor dit tijdvak heb geraadpleegd, moge aan het geschiedverhaal voorafgaan. Om niet in herhaling te vervallen begin ik met te verwijzen naar hetgeen ik vroeger reeds van sommigen gezegd heb.

Hoofdbron tot 1539 is het werk van Fernão Lopez de Castanheda, wien de overigen veelal gevolgd zijn, niet zonder namen van plaatsen en personen nog meer te verminken. Of Gaspar Correa (*Lendas da India*) hem voor de gebeurtenissen in den Archipel geraadpleegd of uit dezelfde bronnen geput heeft als hij durf ik niet beslissen. Zeker is het dat beiden dikwijls woordelijk overeenkomen, maar ook dat Correa niet zelden bijzonderheden aan het verhaal van Castanheda toevoegt. Ik heb vroeger gezegd dat Correa eerst in 1561 en volgende jaren zijne *Lendas* opstelde. Dit moet zijn: in den vorm bracht, dien zij nu bezitten, want sommige gedeelten zijn blijkbaar vroeger opgesteld.

De Vierde Decade van het geschiedwerk van João de Barros is, vooral wat het tweede gedeelte aangaat, zoo als ik vroeger reeds opmerkte, dikwijls het werk van J. B. Lavanha en dan uit andere schrijvers (Castanheda, Couto, Andrada) verzameld; voor dit tijdvak geeft het dus weinig oorspronkelijks. Het eindigt ongeveer gelijktijdig met dat van Castanheda. De kroniek van Francisco d'Andrada, vóór de uitgave van Correa's *Lendas* voor Indië van waarde, heeft thans haar belang verloren, daar de schrijver al zijne berichten omtrent het Oosten aan Correa ontleende.

Nog voordat Lavanha de Vierde Decade van Barros in het

licht gaf, had Diogo de Couto reeds drie decaden van zijn vervolg op dien schrijver doen verschijnen; ze kwamen in 1602—1614 te Lissabon van de pers. Couto, geboren in 1542, ging reeds in 1556 naar Indië, trad tien jaren later te Goa in het huwelijk en ontving na de vereeniging van Portugal met Spanje van Filips II de opdracht om het werk van Barros voort te zetten. Hij overleed te Goa in 1616. In het jaar van zijn dood verscheen zijne zevende Decade (die van Barros medegerekend); de overigen zagen eerst later het licht. Voor het tijdvak, dat wij thans behandelen, is Couto, hoewel hij dikwijls Castanheda volgt, niet zonder waarde, maar eerst later, als wij Castanheda en Barros geheel moeten missen, wordt hij onze voornaamste zegsman. Daar hij zooveel later schreef dan zij was zijne kennis van den archipel vollediger en in sommige opzichten nauwkeuriger, maar hoewel het hem niet aan ijver ontbrak om zich beter in te lichten, veel oordeel bezat hij niet. Zijne lichtgeeloovigheid is somtijds vermakelijk. Over de politiek in Portugal en Indië laat hij zich veelal zeer ongunstig uit, en in dit opzicht is zijne oprechtheid zeer te prijzen. Couto was een vriend van Camões en heeft zich ook als dichter onderscheiden. IJverig zoon der kerk, deelde hij de antipathie der meesten zijner landgenooten tegen de Mohammedanen (Mouros), die reeds voor zijn tijd het grootste beletsel waren tegen de bekeeringen tot het Christendom.

Zeer weinig voor ons doel leveren de „Annaes de Joao III” van Luiz de Sousa, uitgegeven door A. Herculano (Lisboa 1844). Sousa is meestal Barros gevolgd; een enkele maal slechts deelt hij voor ons doel iets wetenswaardigs mede dat wij niet bij andere schrijvers vinden. Ongelukkig ontbreekt aan zijn geschiedverhaal het tijdvak van 1530—1540.

Met 1539 beginnen de omzwervingen van Fernão Mendez Pinto in Oostelijk Azië. In hoever wij, naar 't mij voorkomt, aan zijne verhalen vertrouwen mogen schenken, heb ik in het zevende hoofdstuk besproken. Van zijn werk bestaan verschillende uitgaven en vertalingen, maar vooral om de vele bedorven namen die daarin voorkomen was het van belang de oorspronkelijke uitgave te raadplegen. Gelukkig berust daarvan een exemplaar op de Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam.¹

¹ Peregrinaçam de Fernam Mendez Pinto etc. Lisboa, Pedro Crasbeeck. 1614 in fol.

Op het schutblad vinden we de volgende aantekening, waarschijnlijk getrokken uit een brief van een correspondent te Lissabon in dien tijd, aan een handelshuis te Amsterdam: „Ende ick aduisere UL. dat inde hoochten van de landen ende streecken ofte routen daer van hy handelt, hy niet vast en gaet. Wat aengaet de reste, daer en is niemant die beter schryft van de saecken van China dan hy.” Er bestaat van zijn werk eene oude Fransche vertaling die met zorg is bearbeid ¹, maar toch bleek mij dat zij niet altijd te vertrouwen is: de vertaler heeft Pinto niet altijd begrepen, sommige namen foutief overgenomen, en zelfs een enkele maal zich willekeurige veranderingen veroorloofd.

Over de Spaansche schrijvers en documenten, die ik voor dit tijdvak raadpleegde, heb ik aan het vroeger gezegde niets toe te voegen. Voor de overige bronnen zal men de noodige aanwijzingen vinden in de aantekeningen aan den voet der bladzijden.

¹ Les voyages aventureux de Fernand Mendez Pinto, fidelement traduits par Bernard Figuier. Paris, M. Henault. 1628 in 4°. Herdrukt in 1645 en in 1830.

EERSTE HOOFDSTUK.

De Spanjaarden worden door de Tidoreezen gedwongen tot vijandelijkheden tegen de Ternatanen. Hierop trekt Jorge de Menezes naar Tidore en noodzaakt de Spanjaarden de vesting aan hem over te geven, en zich te Samafo op Halmheira te vestigen. Terugkomst van Saavedra's karveel. Hoe het met de bemanning afliep. De Spanjaarden gaan naar Djilolo. Toestand der Portugeezen. Onverstand en wreedheid van Menezes. Samenspanning tegen de Europeërs ontdekt. Kaitsjil Taruwes ter dood gebracht.

Toen Alvaro de Saavedra in Mei 1529 voor de tweede maal van Tidore vertrokken was om de overvaart naar Mexico te beproeven ¹, bleef Hernando de la Torre met een zestigtal Spanjaarden op dat eiland achter. De rijksbestuurder Kaitsjil Rade drong er telkens op aan dat hij hem hulp zou verleen in den guerilla-oorlog dien de Tidoreezen voortdurend tegen de Ternatanen voerden en waarin zij werden bijgestaan door den radja van Djilolo. La Torre evenwel, wetende dat de Portugeezen op Ternate versterking ontvangen hadden, vond het geraden zich rustig te houden, te meer daar hij twintig der zijnen naar Djilolo had moeten zenden om den radja te wille te zijn. De dood van den sultan van Ternate, die in October 1529 plaats had, gaf Kaitsjil Rade aanleiding om zijn verzoek te herhalen. Het was de gewoonte bij de Molukkanen dat men na zulk eene gebeurtenis veertig dagen lang de wapenen liet rusten, maar daar de Portugeezen toen de laatste sultan van Tidore overleed die gewoonte niet geëerbiedigd hadden, wilde thans ook de Tidorees van de gelegenheid gebruik maken om de Ternatanen uit Moro (Noordoost Halmheira) ², eene landstreek die van gewicht was omdat Ternate en Tidore van daar met mondkost voorzien werden, te verjagen. La Torre

¹ Zie ons eerste gedeelte, blz. 418.

² Onder Moro of Morro worden bij de Sp. en Ptg. schrijvers, ook wel de omliggende eilanden zoo als Morotai begrepen. Zie o. a.: Urdaneta bij Navarrete V 420; Couto IV 2, p. 169. Met den naam Batachina duiden zij het geheele eiland Halmheira aan, dat door Barros ook „Batochina do Moro” genoemd wordt.

vreesde dat, als hij volhardde bij zijne weigering, de Kaitsjil, zoo als wel meer gebeurd was, den toevoer van levensmiddelen zou belemmeren, en stond hem dus schoorvoetend eenige manschappen toe, onder voorwaarde dat zij binnen de veertig dagen zouden terugkeeren. Hierop begaf het Tidoreesche krijgshoofd zich met zijne vloot op weg en ontmoette bij eene plaats die door de Spanjaarden Zugal genoemd wordt zes Ternataansche korakora's waarop zich ook eenige Portugeezen bevonden. Een van deze vaartuigen werd door hem veroverd en de bemanning van kant gemaakt. De overigen brachten de tijding hunner nederlaag naar Ternate, waarop de gouverneur Jorge de Menezes het besluit nam om onmiddellijk de Spanjaarden te straffen. Kaitsjil Taruwes, de rijksbestuurder van Ternate, verklaarde zich bereid hem bij te staan en riep daartoe de dorpschouten en zijn bondgenoot, den radja van Batjan, op. Hoewel de Portugeesche officieren de onderneming afrieden, dreef Menezes zijn zin door en stak met 120 man en zijne Molukkaansche bondgenooten den 28 October naar Tidore over.

Hernando de la Torre had thans slechts veertig manschappen onder zijne bevelen en bovendien was de Tidoreesche strijdmacht afwezig. Hij kon dus de hoofdplaats, die slechts met staketsels omgeven was, niet lang tegen de overmacht verdedigen en trok zich met de zijnen binnen het fort terug. De plaats werd hierop geplunderd en verbrand. Menezes, wiens manschappen niet zeer strijdlustig waren, schreef nu aan La Torre dat hij hem dringend aanmaande om zich over te geven en hem niet te noodzaken nog meer Christenbloed te vergieten. Het was hem niet om de bezittingen der Spanjaarden te doen — deze konden zij behouden —, maar om aan den strijd tusschen Christenen in de Molukken een einde te maken. La Torre achtte het fort sterk genoeg om de Portugeezen te weerstaan, maar ook een deel der zijnen was niet tot vechten gezind en werd tot weerstand aangespoord door Hernando de Bustamente, den betaalmeester (contador general) die uit spijt dat men bij den dood van Iñiguez niet hem maar La Torre tot zijn opvolger benoemd had, met de Portugeezen heulde. La Torre was dus genoodzaakt met de laatsten in onderhandeling te treden. Er werd ten slotte overeengekomen dat de Spanjaarden in een brigantijn die hun behoorde en onder geleide van drie korakora's zich naar Samafo op de noordoostkust van Halmaheira zouden begeven, geene vijandelijkheden meer zouden plegen.

tegen de Portugeezen of hunne bondgenooten, geen van de specerij-eilanden zouden bezoeken om handel te drijven, en blijven waar zij waren tot men last ontving uit Spanje of Portugal hoe zich hierin verder te gedragen.

Met slechts 23 man scheepde La Torre zich in. De overigen begaven zich in Portugeesch dienst. Met de vesting vielen een paar galjoten, al het geschut en een groot deel der goederen in handen der Portugeezen. Menezes sloot hierop vrede met den radja van Tidore op voorwaarde dat deze noch de Spanjaarden noch de andere eilanders ooit tegen hem ondersteunen zou.

Kaitsjil Rade en de Spanjaarden die met hem waren uitgetrokken, vernamen toen zij van hun strooptocht terugkeerden, hoe Tidore aan de Portugeezen was overgegaan. De rijksbestierder en andere grooten van dat eiland begaven zich nu met hunne gezinnen naar Djilolo, omdat die plaats goed versterkt was, en eenige hunner Spaansche krijgsmakkers, waarbij zich Andres de Urdaneta bevond, van wien ons een verhaal dezer gebeurtenissen is bewaard gebleven, vergezelden hen daarheen; anderen voegden zich bij de Portugeezen.

Den 8 Mei 1529 kwam het schip van Alvaro de Saavedra, die zoo als wij vroeger zagen op reis bezweken was, te Samafo terug, waar thans La Torre zich bevond, maar zoo 't schijnt in zulk een armelijken toestand, dat het meerendeel der bemanning verkoos liever hun fortuin te zoeken. Zij vielen echter in handen der Portugeezen en werden met andere Spaansche gevangenen naar Malaka opgezonden en hier langen tijd opgehouden, zoodat verscheidene hunner door het ongezone klimaat bezweken. Anderen stierven op de terugreis, en slechts enkelen zoo als Vicente de Nápoles, de medgezel van Saavedra die van zijne lotgevallen verslag heeft gegeven, zagen hun vaderland weder.

Dat deze loop van zaken juist was wat de Regeering van Portugal wenschte, weten wij door hetgeen ons Luiz de Sousa in zijne fragmentarische *„Jaarboeken van koning João III“* ² uit officieele bescheiden heeft medegedeeld. Aan Nuno da Cunha werd namelijk, toen hij als gouverneur naar Indie vertrok de geheime instructie medegegeven om alle Spanjaarden die men daar aantrof goed te behandelen en hun hetgeen zij bezaten

¹ Daaronder worden „holandas“ (holl. linnen goederen) opgenoemd. Docum. 23 bij Navarrete V p. 375.

² Annaes de elrei D. João III public. por. A. Herculano (Lisboa 1844) p. 229—30.

niet te ontnemen ¹, maar, zoo luidde het stuk, „gij zult zorg dragen om zoo geheim mogelijk, opdat men het nimmer te weten kome, hunne schepen lek te maken of te verbranden, zoodat zij niet verder kunnen varen; in dat geval moet in hun onderhoud en soldij voorzien worden, maar geen hunner zult gij zonder mijn uitdrukkelijk bevel vrijlaten.“ De vorsten van Spanje en Portugal waren wel na-verwanten en goede vrienden, maar, voegt Luiz de Sousa er bij, als er politiek of eigenbelang in het spel kwam moesten alle andere beweegredenen wijken.

Reeds vóór de terugkomst van Saavedra's karveel had de radja van Djilolo een gezant naar Samafo gezonden om La Torre uit te noodigen zich met de zijnen in zijn dienst te begeven. De Spaansche bevelhebber weigerde eerst, op grond van zijne overeenkomst met Jorge de Menezes, maar vernemende dat deze toerusting maakte om hem de karveel te ontnemen, wat hij hem te Samafo niet zou kunnen beletten, besloot hij die plaats te verlaten, te meer daar hij hier gebrek leed en te Djilolo veel gemakkelijker van het noodige voorzien kon worden. De Spanjaarden scheepten zich dus in op de karveel en de brigantijn en begaven zich naar Djilolo, waar nu (begin 1530) een zestigtal hunner vereenigd waren. ²

In weerwil van hun machtbetoon tegenover het kleine hoopje Spanjaarden, waren de Portugeezen op Ternate zwak genoeg, want er kwam geen hulp uit Malaka; een schip dat in 1528 uit Indië naar de Molukken was afgezonden, leed, zooals wij vroeger zagen, schipbreuk voor Atjeh ³. In 't begin van 1529 had Menezes Jorge de Castro naar Banda gezonden om te zien of hij daar eenige hulp kon vinden ⁴. Hij trof er twee jonken aan die aan Portugeesche kooplieden te Malaka behoorden, maar deze weigerden hem met geld of manschappen te ondersteunen. Daarenboven bespeurde de Castro dat de Tidoreezen de bewoners der Banda-eilanden tegen zijne landgenooten opzetten, die hun tusschenhandel belemmerden, maar hij had

¹ Hierdoor wordt genoegzaam wederlegd wat Correa ons vertelt van den last die aan Jorge de Brito zou gegeven zijn. Zie ons eerste gedeelte, blz. 366.

² Zie over 't voorgaande: Documenten bij Navarrete tom. V, vooral N° 20 (Relacion de Hern. de la Torre) en N° 26 (Relacion de Andres de Urdaneta), voorts de inleiding van N. bl. 127—40; Relacion de Vicente de Nápoles, vroeger aangehaald, bl. 94, 95; Oviedo II 90—93 (waarnaar: Herrera IV 110—11); Castanheda VIII 7—16; Correa III 358—62; Barros—Lavanha IV 1, p. 233—40; Couto IV 1, p. 107—111, 155.

³ Zie vorig gedeelte, bl. 401.

⁴ Zie aldaar, bl. 420.

geen macht genoeg, noch om de kooplieden te dwingen, noch om de anderen te straffen. Een enkele fust kwam eindelijk uit Malaka opdagen en ging in Mei met hem mede, maar zij bracht slechts 25 manschappen en geene koopwaren aan, zoodat Menezes niet meer wist hoe hij de mondkost voor zijne onderhoorigen zou betalen. Wij moeten die omstandigheden wel in aanmerking nemen als wij van de vele afpersingen door de Portugeezen in de Molukken gewaagd vinden; de schuld lag veelal aan de Regeering, die hen aan hun lot overliet.

Taruwes, de Ternataansche rijksbestuurder, ziende hoe weinig de gouverneur der Molukken, tot wiens rechtsgebied ook Banda behoorde, daar zijn gezag kon laten gelden, begon een onafhankelijker toon aan te nemen en hem minder achting te betoonen. Bij het overlijden van den jeugdigen sultan, waarvan wij reeds gesproken hebben, had hij gezorgd dat de knaap die hem rechtens opvolgde, — de Portugeesche schrijvers noemen hem Ayalo of Dayalo — even als zijn voorganger als gijzelaar in de vesting gehouden werd, opdat hij zelf in het bestuur niet bemoeielijkt zou worden, hoewel de vorstin moeder er op aandrong dat de knaap in vrijheid zou gelaten worden. Zelfs was Taruwes stoutmoedig genoeg om de uitlevering te eischen van een voornamen Ternataan (bij de Ptg. schr. Cachil Vayaco) die uit vrees voor hem een toevlucht gezocht had in de vesting. Terwijl Menezes met de zijnen beraadslaagde of zij den rijksbestuurder zijn zin zouden geven redde de Ternataan hen uit de moeielijkheid door zich van het leven te berooven.

Zwak tegenover een man als Taruwes, wien hij meende te moeten ontzien, was Menezes de man niet om door mildheid de Ternatanen aan zich te verbinden, en zijne minachting voor hen te verbloemen. Een ruwe grap van een zijner onderhoorigen, die hij ongestraft liet, maakte eindelijk hun bloed aan het koken. Een Chineesch varkentje dat hij op prijs stelde was buiten de vesting geloopt en zoo 't schijnt op bevel van den Mohammedaanschen opperpriester, een aanzienlijk en zeer geacht Ternataan — hij wordt Cachil Vaydua genoemd en was een oom van den sultan — van kant gemaakt. In plaats van deze bij volgers van den Islam zoo verklaarbare daad over 't hoofd te zien, vatte hij haar als eene belediging op en liet den priester gevangen nemen. Door bemiddeling van Taruwes zou hij echter weder in vrijheid gesteld worden, toen een soldaat hem bij het verlaten der vesting onder groot gelach zijner

makers mond en baard met spek besmeerde, een grove belediging voor een Mohammedaan, hoe veel te meer voor hun geestelijk opperhoofd. De tranen sprongen hem van spijt uit de oogen, en toen hij bespeurde dat Menezes er niet aan dacht om den schuldige te bestraffen verliet hij Ternate, na zijne geloofsgenoten op het hart gedrukt te hebben om den hoon hem aangedaan zoodra zij daartoe gelegenheid zagen te wreken.

Taruwes, die tot nu toe gezorgd had dat de Portugeezen van mondkost voorzien werden, al konden zij die voor 't oogenblik niet betalen, schijnt daartoe thans niet meer bij machte geweest te zijn, zoodat Menezes genoodzaakt was eenigen der zijnen uit te zenden om levensmiddelen op het eiland te zoeken. De soldaten, aan het dorp Tabuna gekomen, uitgehongerd als zij waren, trachtten met geweld te nemen wat men hun weigerde, maar de inwoners namen de wapens op en joegen hen weg, zoodat zij leelijk togetakeld in de vesting terugkwamen. Woedend over die behandeling liet Menezes het dorpshoofd en twee der oudsten voor zich verschijnen. De laatsten werden de handen afgehouden en op den eersten hitste hij zijne honden af, die den armen man zoodanig beten dat hij uit wanhoop in zee sprong en verdronk.

Het was waarlijk geen wonder dat Taruwes, die deze gruwelen niet had kunnen beletten, voor de lieden met wier hulp hij het bewind voerde, den afkeer zijner landgenooten begon te deelen en pogingen ging aanwenden om hen uit den weg te ruimen. Te Djilolo was kort geleden de grijze radja gestorven na zijn jongsten zoon in de bescherming der Spanjaarden te hebben aanbevolen. Een van diens voogden, Kaitsjil Bumi ¹, even als Taruwes een man van geestkracht en die even als hij de vreemdelingen haatte, spande thans met hem samen — zoo verhalen ons zoowel Spaansche als Portugeesche schrijvers — om hen te gelijker tijd op Ternate en te Djilolo te overvallen en om het leven te brengen. De Spanjaarden en Portugeezen waren namelijk den 6 Augustus 1530 ² overeengekomen om geene vijandelijkheden meer tegen elkander te bedrijven en de

¹ Quichil Bumi bij la Torre; bij Urdaneta Catarabumi. De Ptg. schrijvers maken daarvan Catabruno, zoo ook Valentijn.

² Ik geef hier en elders de voorkeur aan het verhaal van La Torre (Docum. 20 bij Navarrete) boven dat van Urdaneta (Docum. 24 en 26 bij Navarrete en Oviedo II 93 vv.), die zich zelven gaarne op den voorgrond stelt en niet altijd betrouwbaar is. Zoo verhaalt hij o. a. dat de Ptg. naar aanleiding van het verraad van Taruwes den sultan in de vesting gevangen zetten, terwijl deze er sedert zijne troonsbeklimming zijn verblijf moest houden even als zijn voorganger.

Molukkanen hadden zich daartoe eveneens onderling verbonden; zij konden dus zonder bij de Europeërs argwaan te verwekken met elkander onderhandelen. Het verraad zou volgens Correa ontdekt zijn door eene Ternataansche vrouw die een zoon had bij een Portugees, en uit vrees voor het leven van haar kind het plan aan hem mededeelde. Op die wijze kwam het den 13 October (volgens La Torre) aan Menezes ter oore, die onmiddellijk zijne maatregelen nam, de Spanjaarden liet waarschuwen, en zich van Taruwes en twee andere rijksgrooten die in de samenzwering betrokken waren, meester maakte. De wijze waarop zij verhoord werden zou menig onschuldige tot bekentenis genoopt hebben. Aan ieder hunner werd namelijk wijs gemaakt dat de anderen reeds schuld beleden hadden, en indien hij hun voorbeeld niet volgde dreigde men hem dat honden hem wel tot bekentenis zouden dwingen. Na het aldus verkregen bewijs hunner schuld liet Menezes den kriegsraad bijeenkomen, en zonder het landsgebruik in acht te nemen dat de schuldigen van hooge geboorte slechts met verbanning gestraft werden, veroordeelde deze den Kaitsjil, die hun vroeger zooveel diensten had bewezen, ter dood. De vorstin moeder en de Ternataansche rijksgrooten, die beweerden dat de schuld van Taruwes slechts op losse praatjes berustte, verlieten hierop de hoofdplaats en begaven zich naar eene andere versterkte plaats op het eiland, die door Castanheda Turutó genoemd wordt. Ook verboden zij dat het volk levensmiddelen naar de vesting zou brengen, hetgeen voor de Portugeezen eene levenskwestie was. Volgens Urdaneta, die zich te Djilolo bevond, zouden de Ternatanen na de terechtstelling van Taruwes de Portugeezen zelfs hebben ingesloten zoodat zij zich geen geweerschot ver buiten de vesting durfden wagen.

Te Djilolo werd aan de schuldigen aan het complot door den sultan vergiffenis geschonken op voorwaarde dat zij de Spanjaarden eene geldelijke vergoeding gaven. De Ternatanen zochten nu de laatsten over te halen om hen de Portugeezen te helpen verjagen, maar zij weigerden op grond van het gesloten verdrag.

Zoo stonden de zaken toen Gonçalo Pereira in de Molukken aankwam ¹.

¹ Zie over 't voorgaande: Castanheda VIII 6—7, 40—47; Correa III 357—67; Andrada II 82—85; Barros—Lavanha IV 1, p. 241—50; Couto IV 2, p. 156—64; Docum. bij Navarrete en Inleiding p. 141—45; Oviedo II 93—96 en Herrera (IV 111—113) die hem volgt.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Spanje staat zijn recht op de Molukken aan Portugal af. Gonçalo Pereira, tot bevelhebber der Molukken benoemd, bezoekt Burnei. Kennis van 't eiland Borneo in dezen tijd. Pereira komt op Ternate. Hij tracht den last der Regeering nit te voeren, maar wordt daarvan zelf het slachtoffer. Vicente de Fonseca, tot zijn opvolger gekozen, wordt het werktuig van een eierzuchtigen Ternataan, Pati Sarang, die den sultan verjaagt. Tristão d'Atayde volgt Fonseca als bevelhebber op, verlost de Spanjaarden uit Djilolo. Hun terugreis.

Nuno da Cunha, die in October 1529 in Indië was aangekomen en Lopo Vaz de Sampayo als gouverneur was opgevolgd, zond in April 1530 een eskader naar Malaka, waarop zich Gonçalo Pereira bevond, die Jorge de Menezes als kapitein van Ternate moest opvolgen. Wij hebben gezien welke geheime instructie de Regeering van Portugal aan Da Cunha ten opzichte der Spanjaarden had medegegeven. Een jaar na zijn vertrek uit Portugal, den 22 April 1529, was eindelijk een verdrag tusschen Spanje en Portugal gesloten ten opzichte der Molukken ¹. Daarbij stond Spanje zijn recht aan Portugal af voor 350.000 cruzado's of dukaten, onder voorbehoud dat als het geld ooit door den Keizer of zijne opvolgers teruggegeven werd het verdrag zou zijn opgeheven. De grenslijn tusschen beider wereldgebied zou zijn 17° ten O. der Molukken. Wilde in vervolg van tijd de Koning van Portugal een nader onderzoek naar beider recht doen instellen, dan zou men daartoe van weerszijden drie sterrekundigen (astrologos) en drie stuurlieden benoemen; indien dezen het recht aan Portugal toekenden dan zou de koopsom door Spanje worden teruggegeven; be-
slisten zij ten voordeele van Spanje dan zou Portugal afstand moeten doen van de Molukken tegen terugbetaling der koopsom. De vorige junta had echter zoo weinig uitkomsten op-

¹ Het is in zijn geheel medegedeeld door Navarrete, tom. IV, docum. 41. De tekst bij Couto (IV 2, p. 113—122) is onvolledig.

geleverd ¹ dat men nooit tot eene herhaling van die comédie is overgegaan.

Voorts beloofde Portugal dat aan de Spaansche schepen die zich in de Molukken bevonden niets in den weg gelegd, en indien ze door toedoen der Portugeezen eenige schade ontvingen, deze vergoed en de schuldigen gestraft zouden worden; de Keizer zou echter zijne schepen onmiddellijk terugroepen en bevel geven om geen handel meer te drijven. Bij de geringe bekendheid van beide partijen met het vaarwater tusschen Amerika en Azië was men op de mogelijkheid bedacht dat Spaansche schepen zonder het te weten de grenslijn overschreden en in de Molukken terecht kwamen. Zij zouden in dat geval als vrienden behandeld worden. Ook werd met het oog daarop en op de mogelijkheid eener nadere beslissing bepaald dat de Portugeezen op twintig mijlen in den omtrek van Ternate geene nieuwe sterkten zouden bouwen, ook niet tusschen Ternate en de aangewezen grenslijn, en eindelijk dat zij het fort op Ternate alleen zouden onderhouden en niet door nieuwe werken uitbreiden.

De tijding van dit verdrag was echter nog niet in Indië aangekomen toen Pereira met drie vaartuigen en 70 man naar de Molukken op reis ging. Van Malaka voer hij op last van Da Cunha naar Burnei om hier sommige handelswaren die in de Molukken gewild waren en vooral de Chinesche pasmunt op te doen ², die nog in den Archipel gebruikt wordt. Castanheda deelt ons mede dat de Portugeezen om dezen tijd 80 (sp.) mijlen kustlengte van het groote eiland ontdekt hadden. Het land was rijk aan levensmiddelen en behalve den echten kamfer, die in Voor-Indië tegen goud werd opgewogen, leverde het diamanten, fijner en kostbaarder dan de Indische. Men vond die in de landstreken aan de kust bij de stad „Tanjapura.“ Behalve deze vond men aan de kust nog vier andere handelshavens, die hij Moduro, Cerauá, Laue en Borneo noemt. De laatste (Burnei) „een groote stad met steenen muren en schoone gebouwen“ hebben wij reeds vroeger leeren kennen. Van de anderen waren Laue en Tanjapura de voornaamsten en in allen woonden vele voorname kooplieden, die op China, Laquea (de Liu-kiu eilanden), Siam, Malaka, Sumatra en andere eilanden handel dreven en buiten de genoemde waren ook aloëhout uitvoerden en „een wijn ge-

¹ Zie vorig gedeelte, bl. 404.

² Castanheda noemt die „caixas, „La Torre (zie vorig gedeelte, bl. 417) „pijas,“ Oviedo (II 102) „picis“ of „caz.“

naamd tampoi (tampu?) de beste onder de nagemaakte wijnen. Ingevoerd werden kleedingstoffen van Kambaja, koper, kwikzilver, vermiljoen en drogerijen ¹. De bewoners dier handelsplaatsen waren Mohammedanen en geschikte kooplieden. Zij erkenden den Sultan van Burnei als hun opperheer.

Het valt niet moeielijk in Cerauá Serawak en in Tanjapura Tandjong Pura, de oude hoofdplaats van Matan te herkennen, hoewel die plaatsen niet aan den mond van rivieren gelegen zijn maar daar een haven gehad zullen hebben, en de streek waarin thans diamanten gevonden worden hooger ligt dan Matan ².

Te Burnei bracht Pereira zijn last ten uitvoer om den sultan uit te noodigen „even als vroeger“ op Malaka handel te drijven, (waaruit dus blijkt dat deze in den laatsten tijd, waarschijnlijk door de onveiligheid der scheepvaart, gestaakt was) — en de Portugeezen te vergunnen zijne havens te bezoeken. De sultan was met hun verzoek ingenomen, onthaalde hen gastvrij en stond hun toe om zich van alle benoodigdheden te voorzien. Na een voorspoedige reis kwam Pereira in October of 't begin van November voor Ternate ³.

Toen de vorstin-moeder en de rijks grooten van Ternate zijne komst vernamen vaardigden zij een achtenswaardig man naar hem af om Jorge de Menezes en de bezetting van het fort aan te klagen over de onderdrukkingen en afpersingen die zij van deze hadden ondervonden, en inzonderheid om hem te verzoeken hun sultan in vrijheid te stellen. Pereira vroeg over dit verzoek het gevoelen der officieren, en daar de meerderheid van oordeel was dat men moest toegeven, beloofde hij plechtig dat het geschieden zou zoodra de vrachtschepen naar Indie waren teruggezonden, om zeker te zijn van eene goede lading en tijd te winnen ten einde het fort beter te kunnen versterken. De goede verstandhouding werd nu hersteld, de vorstin en de rijks grooten keerden naar de hoofdplaats terug en een hunner, Kaitsjil Hatu ⁴ werd tot regent aangesteld. Tegenover

¹ „cacho e pucho.“

² Vgl. Veth, *Borneo's Westerafdeeling* I 140. — Lane, het Laoc van Pigafetta (zie ons eerste gedeelte bl. 378), is waarschijnlijk Tanah Laut. Zie ook het VIIe hoofdstuk hierachter.

³ Castanheda VIII 25, 38—39, 47—49, wien Correa en Barros—Lavanha volgen. Voor 1531 leze men bij hen 1530. Vgl. *Docum. bij Navarrete* V 351, 358. Ook Andrada (II 86 vo) heeft het goede jaartal.

⁴ Waarschijnlijk geboortig of regent van Hatu even als men andere prinzen Kaitsjil Tidore enz. genoemd vindt. De Ptg. schrijven „Cachilato.“ Zoo kunnen

Menezes, wien hij in last had in verzekerde bewaring te nemen terwijl hij een onderzoek instelde over zijn beheer, gedroeg Pereira zich met de meeste voorkomendheid. Maar hoe voorzichtig hij ook te werk ging, dat onderzoek moest voor velen, inzonderheid de beambten, een ongunstigen uitslag hebben daar zij de belangen van den Koning ter wille van de hunne verwaarloosd hadden. Slechts weinigen kregen dus vergunning naar Indië terug te keeren. Ook de last die Pereira moest ten uitvoer brengen, om de reeds vroeger uitgevaardigde verordening omtrent den aankoop van specerijen ¹ door te zetten, haalde hem de ontevredenheid zoowel van velen zijner landgenooten als van de Molukkanen op den hals. De eersten werden genoodzaakt een derde van de kruidnagelen die zij voor eigen rekening hadden aangekocht voor tariefsprijs aan de faktorijs af te staan, die Pereira geheel ledig had gevonden, en de maten en gewichten, die in hun bezit waren, uit te leveren. De Ternatanen moesten aanzien dat de lading eener jonk, door een Maleisch handelaar voor Java met nagelen bevracht en waarin de voornaamsten hunner aandeel hadden, eveneens voor faktorijsprijs in beslag werd genomen. Ook voor Makian en Batjan lagen verscheidene jonken, naar Java, Banda en Ambon bestemd, maar deze maakten zich bij tijds uit de voeten. Voor 't overige betoonde zich Pereira zeer welwillend tegenover de inboorlingen en trachtte hen daardoor voor zich te winnen. Den sultan van Tidore had hij voorloopig van schatting vrijgesteld, zoodat deze geen bezwaar maakte om hem timmerhout te leveren voor de vesting op Ternate. Van dezen twintigjarigen vorst wordt verhaald dat hij Spaansch sprak en met waardigheid den afgevaardigde van Pereira ontving, voor wien hij een eereboog van groen had doen oprichten die van de landingsplaats tot aan zijne woning reikte. De radja van Makian betoonde zich daarentegen ongezind om het gezag van Pereira te erkennen, waarop deze eene expeditie tegen hem uitrustte. Hij vluchtte hierop naar den radja van Djilolo. Door bemiddeling van dezen en van La Torre werd de goede verstandhouding tusschen hem en de Portugeezen hersteld.

In Februari 1531 werd een lastschip met 50 bahar kruidnagelen naar Indië gezonden. Jorge de Menezes ging als ge-

ook Vayaco en Vaydua (zie hiervoor bl. 8) wel Wahaai en Wai Duwar be-
teekenen.

¹ Zie vorig gedeelte bl. 410.

vangene mede. In Portugal teruggekeerd, werd hij naar Brazilië verbannen en kwam daar in een gevecht met de inboorlingen om het leven.

Sedert zijn vertrek drongen de vorstin-moeder en de rijks-grooten van Ternate er op aan dat Pereira zijne belofte zou vervullen om den sultan in vrijheid te stellen. Hij wilde daartoe evenwel niet overgaan voor de vesting in voldoende staat van tegenweer gebracht was en gaf hun te kennen dat zij dit zelven konden bevorderen door hem beter met werkvolk te steunen. Zij stemden hierin toe, maar beraamden intusschen een plan om op andere wijze hun doel te bereiken, en vonden daartoe steun in de ontevredenheid van de Portugeezen met hun bevelhebber.

De fout van Pereira schijnt deze geweest te zijn, dat hij te weinig met de omstandigheden te rade ging en den last die hem gegeven was te streng ten uitvoer wilde brengen. De manschappen die hij op Ternate aantrof hadden zonder twijfel verkeerd gehandeld met alleen hun eigen belang te behartigen en dat van den koning te verwaarloozen, maar hij had in aanmerking kunnen nemen hoeveel gebrek en ellende zij reeds hier hadden moeten doorstaan en hoe hard het hun vallen moest, nu zij gedwongen werden hier nog langer tijd te vertoeven, om een groot deel der gehoopte vergoeding voor hunne ontberingen te moeten derven. Hij deed dit echter niet, en de ontevredenheid nam zoodanig toe dat zij plan maakten om hem af te zetten en indien dit mislukte naar de Spanjaarden over te loopen. De Ternatanen bleven van die verdeeldheid niet onkundig en zouden zelfs door de ontevreden tegen Pereira zijn opgezet. Zeker is het dat zij in de oneenigheid tusschen de Portugeezen een schoone kans zagen om tot hun doel te geraken, want dit doel, de bevrijding van hun sultan kon het best bereikt worden door Pereira en zijn aanhang uit den weg te ruimen. Den 27 Mei 1531 kwamen eenige der aanzienlijkste Ternatanen op het middaguur, terwijl Pereira zich ter ruste begeven had, in de vesting om zooals meer gebeurde den sultan een bezoek te brengen. In de nabijgelegen moskee waren een aantal gewapenden vereenigd die hun op een gegeven teken te hulp zouden snellen. Toevallig werd dit ontdekt door een Portugees, die alarm riep, hetgeen men in de vesting hoorde. Pereira werd gewekt en zag uit het venster dat er onraad was. Hij nam zijn degen in de hand en opende de deur zijner kamer, maar hier

verwachtten hem de Ternataansche saamgezworenen, en voor er hulp kwam opdagen werd hij overmand en van kant gemaakt. Vicente da Fonceca, het hoofd der ontevreden Portugeezen, die in de vesting gevangen werd gehouden zou hen daartoe hebben aangevuurd. Intusschen kwam de bezetting der vesting op het gerucht af, en eer de Ternatanen die zich daar binnen bevonden van de gewapenden in de moskee hulp konden ontfangen, werden zij op hun beurt overmand en verscheidene hunner gedood. Toen eindelijk van buiten een aanval op de vesting gedaan werd, kostte het de bezetting weinig moeite dien af te slaan. De Ternatanen verbrandden hierop de woningen en eigendommen der Portugeezen buiten de vesting, en de opstand verbreidde zich ook over de andere eilanden. Op Makian en Motir werden eenige Portugeezen gedood en de overigen gevangen genomen.

De twee hoogste overheidspersonen: Luis d'Andrade, die factor en rechter was (alcaide mór) en Bras Pereira, de broeder van den bevelhebber en hoofd van het zeewezen (capitão mór do mar) maakten thans beiden aanspraak op het opperbestuur. Zij besloten echter de meerderheid te laten beslissen, maar deze wilde van geen van beiden iets weten daar zij van hen dezelfde politiek verwachtte als van hun voorganger en verkoos, in weerwil van het protest der beambten, Vicente da Fonseca tot bevelhebber. Een Spaansch getuige dezer gebeurtenissen ¹ beweert dat Ternate voor de Portugeezen verloren zou geweest zijn indien de keuze anders was uitgevallen. Ook La Torre spreekt met lof over Fonseca, maar wij hebben hierbij in aanmerking te nemen dat hij de Spanjaarden als vrienden behandelde.

In de vesting zaten thans behalve de sultan drie andere prinsen gevangen die aan den aanslag tegen Pereira hadden deelgenomen. De vorstin-moeder liet Fonseca met zijne benoeming gelukwensen en de uitlevering van den sultan verzoeken, daar de andere prinsen voor gijzelaars konden dienen. Volgens Castanheda was de voorname reden van dien aandrang om haar zoon vrij te laten, de noodzakelijkheid op zijn leeftijd om in het huwelijk te treden (wat niet geschieden kon zoolang hij in gevangenschap was) en een wettig troonsopvolger te verwekken. Fonseca eischte vooraf uitlevering der gevangen Portugeezen en

¹ Brief van Pedro de Montemajor aan den Koning van Portugal uit Kotsjin 4 Jan. 1533, bij Navarrete V 352. Vgl. ald. p. 336.

vergoeding der schade die de Ternatanen berokkend hadden. Op nieuw teleurgesteld, deed de vorstin wat zij kon om hem te dwingen. De toevoer van levensmiddelen werd afgesneden en de radja's der omliggende eilanden werden uitgenoodigd haar daarin te steunen. Haar broeder, de sultan van Tidore, nam al aanstonds een Portugeesche jonk in beslag, die met levensmiddelen en handelswaren uit Banda was gekomen en hier was binnengeloopen om lading in te nemen, daar de kapitein Fonseca als een oproerling beschouwde. Den radja van Djilolo en La Torre zou de vorstin beloofd hebben, indien zij haar hielpen met de Portugeezen van kant te maken, dat zij hun oppermacht zou erkennen. ¹ La Torre was echter te verstandig om daarnaar te luisteren, en toen den 22 Juni Bras Pereira met een galjoot voor Djilolo aankwam, om proviant te zoeken voor de vesting op Ternate, had hij het aan de bemoeiingen van den Spaanschen bevelhebber te danken niet alleen dat hij van mondkost voorzien werd, maar ook dat er een verdrag tusschen de Portugeezen en Ternatanen tot stand kwam, waarbij de eersten er eindelijk in toestemden om den sultan in vrijheid te stellen, en de laatsten om de gevangenen uit te leveren en de schade aan de Portugeezen toegebracht te vergoeden. Ook met Tidore werd de vrede hersteld.

Luis d'Andrade was na de benoeming van Fonseca naar Malaka teruggekeerd, waar hij den gouverneur Garcia de Sa verslag deed van hetgeen in de Molukken was voorgevallen. Van hier vertrok hij naar Indië, en De Sa besloot nadere bevelen van daar af te wachten voor hij aan Fonseca's verzoek om ondersteuning voldeed ².

In weerwil van de goede meening die, zoo als wij boven zagen, de Spanjaarden van Fonseca koesterden, schijnt zijne ongeschiktheid voor den post van bevelhebber weldra aan de meeste Portugeezen gebleken te zijn. Zijne heftigste tegenstanders, Bras Pereira o. a. die hem openlijk verweet dat hij de oorzaak was geweest van zijns broeders dood, zond hij in Maart 1532 naar Malaka terug, maar ook de overigen kwamen tot het besef dat

¹ „Que ella daria obediencia al Emperador con los de Gilolo.” La Torre bij Navarrete, V. 359. Vgl. 336.

² Zie over 't voorgaande; Castanheda VIII 49—64, 89—108; Correa III 369—78, 415—34; Andrada II 86—98, 102—5; Barros-Lavanha IV 2, p. 113—132; Canto IV 2, p. 164—66, 214—223, 248—249; Docum. bij Navarrete en Inl. p. 146—48; Oviedo II 96—97.

zij een verkeerde rol gespeeld hadden, en in weerwil dat Fonseca de gehate verordening omtrent den specerijhandel niet in uitvoering bracht, zochten zij slechts eene gelegenheid om hem af te zetten en naar Indië te zenden, zoodat de ongelukkige man elkeen begon te wantrouwen en de hand niet van den degen durfde nemen.

Een eerzuchtig en invloedrijk Ternataan — de Portugeezen noemen hem Pati Sarang ¹ — wist van Fonseca's onrustigen gemoedstoestand gebruik te maken om hem wantrouwen in te boezemen tegen den sultan, Dajâl. Deze had het bewind zelf aanvaard en zoo het schijnt de rijksgrooten, die zoo lang gedaan hadden wat zij verkozen, een toom willen aanleggen; althans sommigen hunner met Sarang aan het hoofd, spanden samen om hem te onttroonen en zijn natuurlijken broeder Tabaridja, een knaap van vijftien jaar, in zijne plaats te stellen. Dajâl, die zich gedurende zijn verblijf in de vesting aan de Portugeezen gehecht had en vijandelijkheden met hen wilde vermijden, besloot toen hij bespeurde dat Fonseca hem tegenwerkte, om zijne residentie te verplaatsen in het gebergte. Sarang wist nu den Portugeeschen bevelhebber over te halen om den Sultan van daar te verjagen, maar men kwam te laat. Dajâl had reeds met zijn gezin de wijk genomen naar Tidore.

Hiermede was Sarang echter niet tevreden. De radja had zijne kostbaarheden naar Tidore medegenomen en daarenboven was het te gevaarlijk dat hij zoo dicht in de buurt bleef. Fonseca, die zich geheel door Sarang liet leiden, begaf zich nu met een vloot van gewapende Ternatanen en Portugeezen naar Tidore en eischte dat hem alle kostbaarheden, wapenen en slaven die Dajâl in zijn bezit had werden uitgeleverd en dat Dajâl zelf en zijne moeder hem eveneens zouden overgegeven worden of althans het eiland zouden verlaten. De Sultan verzocht Fonseca aan land te komen om over zijn eisch te beraadslagen, hetgeen deze weigerde en toen hierop de vorst verklaarde dat hij eerst den raad der zijnen wilde inwinnen, overvielen de Portugeezen op aandrang van Sarang zonder verdere waarschuwing de hoofdplaats en joegen de inwoners die zich poogden te verdedigen over de kling. De meesten hunner hadden met de beide vorsten de wijk genomen naar het gebergte.

Sarang endervond nog een tijd lang tegenstand bij de hoofden van verschillende plaatsen in de Molukken die tot Ternate behoorden, maar met behulp van Fonseca bracht hij het einde-

¹ Pategarangue.

lijk zoover dat zijn creatuur Tabaridja, die geen recht had op den troon, overal als sultan erkend, dat hem de schat van Dajál uitgeleverd werd, dat de radja van Tidore vrede met hem sloot, en zelfs dat Dajáls gemalin dezen verliet om aan Tabaridja te worden uitgehuwelijkt, waarop Sarang zelf de moeder van zijn beschermeling tot vrouw nam. Dajál vond nu, arm en verlaten, een toevlucht bij den radja van Djilolo, die macht genoeg bezat om de Ternatanen te weerstaan en zelfs in dezen tijd van de onlusten op Ternate gebruik maakte om eenige plaatsen op Halmaheira, die zij hem vroeger ontnomen hadden, te heroveren ¹.

Eindelijk kwam er hulp uit Malaka opdagen. Tristão d'Atayde, met twee karveelen uit Indië afgezonden om het bewind in de Molukken te aanvaarden, bereikte Ternate in October 1533. Fonseca, die beter de lasten dan de lusten van het bestuur had leeren kennen, ontving hem met blijdschap hoewel hij kon verwachten dat zijne daden tegen hem zouden getuigen. Zijn vertrek voorziende had hij de goederen die nog in de faktorijs voorhanden waren met zijne vrienden gedeeld; dit werd aan Atayde overgebracht en gaf dezen aanleiding om zijn voorganger gevangen te nemen. Geen der aanwezige Portugeezen schijnt zijn partij gekozen te hebben, waarvan de voorname reden mag geweest zijn dat allen den volgenden nageloogst wenschten af te wachten om hun voordeel te doen en vreesden, dat als zij zich tegen Atayde verzetten, deze hen vóór dien tijd naar Indië zou terugzenden.

De nieuwe bevelhebber bracht ook uitkomst voor de Spanjaarden, die te Djilolo zoo goed als gevangen zaten zonder iets te weten van de overeenkomst die tusschen den keizer en den koning van Portugal ten opzichte der Molukken gesloten was ². Op verzoek van La Torre had Fonseca aan een hunner, Pedro de Montemajor, in 1532 verlof gegeven om op een lastschip naar Indië mede te gaan en aan den gouverneur Nuno da Cunha inlichtingen te vragen en ondersteuning te verzoeken voor de terugreis. Thans kwam Montemajor met een blijde boodschap terug. Da Cunha had wel voorgegeven dat de artikelen van het verdrag hem nog onbekend waren — hetgeen moeilijk is aan te nemen, maar hij zond hun twee duizend dukaten en een schip om hen af te halen. De groote moeielijkheid was nu om goed-

¹ Castanheda VIII 129—43; Correa III 487—94; Andrada II 119—20; Barros-Lavanha IV 2, p. 132—41; Canto IV 2, p. p. 249—52.

² Het verhaal van Urdaneta (bij Navarrete V 426) is hier blijkbaar onnauwkeurig. Vgl. La Torre, ald. p. 360.

schiks weg te komen, want de radja van Djilolo, die zoo als wij zagen in oorlog was met Ternate, wilde hen niet laten vertrekken.

Atayde riep de Ternatanen en hunne bondgenooten van Tidore en Batjan op voor een gezamenlijken krijgstoct tegen Djilolo. Toen hun vloot daar aankwam hielden de Spanjaarden zich eerst alsof zij den radja wilden bijstaan, maar toen zij de kans schoon zagen scheepten zij zich op een Portugeesch vaartuig in. De Djiloleezen namen hierop de wijk naar het binnenland en hun hoofdplaats werd door de vijanden geplunderd en in brand gestoken. Het geschut der Spanjaarden werd op de schepen geborgen.

Het was hoog tijd dat het uur der verlossing sloeg voor La Torre en de zijnen. Zij waren reeds tot zestien man geslonken, die door ziekte en ontbering uitgeput, weldra hunne makkers in het graf zouden zijn gevolgd. Nu zouden toch nog eenigen hunner het vaderland weerzien. In Januari of Februari 1584 scheepten zij zich in op het vaartuig dat Fonseca naar Malaka overbracht, met achterlating van twee hunner, van wie wij aanstonds meer zullen vernemen. Het schip deed onderweg Ambon aan (waar men zich van mondkost voorzag), Banda, en Java, waar men twee maanden bleef om levensmiddelen te laden voor Malaka, daar men zonder lading vertrokken was, zoodat de reis volgens La Torre zes maanden duurde! Castanheda verhaalt dat de kooplieden, zoowel inlandsche als Portugeesche, die zich in de Molukken bevonden, genoodzaakt werden om met dit schip of althans vóór een bepaalden dag, te vertrekken, opdat zij aan den volgenden nageloogst geene voordeelen zouden behalen, een maatregel die zonder twijfel zeer geschikt was om de baten van den landvoogd te verhoogen, maar ook om den handel te dooden. Men begreep dit laatste nog zoo weinig dat Atayde voor zijn willekeur nooit eenige straf ontving ¹.

De twee achtergebleven Spanjaarden waren de ons reeds bekende Andres de Urdaneta en de stuurman Macias del Poyo. Atayde had namelijk van eenige „indios Célebes“ (zoo als men de bewoners der eilanden tē N. en W. der Molukken noemde) vernomen dat in dien Archipel zich eilanden bevonden waar veel goud te vinden was en eveneens veel sandelhout, waarvan zij stukken vertoond hadden, en daar de beide Spanjaarden eenigzins met die eilanden bekend waren, noodigde hij hen

¹ Nepotisme kan daarvan ook de oorzaak geweest zijn, want Atayde was een bloedverwant van Estevão da Gama, den bevelhebber van Malaka. Vergelijk voorts het vijfde hoofdstuk hierachter.

uit om dit te onderzoeken. Zij lieten zich daartoe overhalen indien de tocht binnen het jaar plaats had, maar in dien tijd schijnt er geen gelegenheid toe geweest te zijn, zoodat zij in 1535 de terugreis aannamen. Urdaneta had nog gepoogd achterstallige schulden van sommige Molukkanen aan de Spanjaarden in kruidnagelen te innen, maar dit was hem door Atayde streng verboden.

Van hun terugreis vernemen wij het volgende. In 't begin van Maart bereikte men de Banda-eilanden, waar twee Portugeesche schepen lagen om muskaatnoten te laden. De Spanjaarden hadden in hun voorspoedige dagen veel handel met de Bandaneezen gedreven ¹ en toen hun fort op Tidore door de Portugeezen veroverd werd lagen daar wel zes of zeven jonken van Banda, die door hen prijs verklaard werden. Urdaneta ondervond hier hoe hun vertrek ook in de Molukken betreurd werd. Twee prinszen van Djilolo die hier met eene vloot aankwamen, verzekerden hem in 't geheim dat niets hun liever zou zijn dan vazallen te worden van Spanje, om de slechte behandeling die men in de Molukken van de Portugeezen ondervond. Hetzelfde gaf hem een aanzienlijk Tidorees te kennen die daartoe door zijn sultan was afgevaardigd.

Tot in 't midden van Juni wachtten zij op den gunstigen moesson en vertrokken toen naar de haven van Panarukan op Java om levensmiddelen in te nemen, en van daar naar Malaka waar zij op 't eind van Juli aankwamen. Wat Urdaneta hier en elders opmerkte zullen wij in 't volgende hoofdstuk zien. Den 15 Nov. zette hij de reis naar Indië voort en kwam een maand later te Kotsjin, waar hij Hernando de La Torre en zijn lotgenooten aantrof, die door de Portugeezen zeer goed behandeld werden. In alles waren er slechts tien man over, waarvan nog enkelen op de terugreis naar Europa stierven. Dit was het treurig einde der expeditie van Garcia Jofre de Loaysa! ²

¹ Vgl. hiervóór bl. 7.

² Zie over 't voorgaande de Docum. bij Navarrete, tom. V en inleiding p. 149—61, Oviedo II 97—100, 105—8; Castanheda VIII 174—79; Correa III 565—67; Andrada II 133—34; Barros-Lavanha IV 2, p. 141—45; Couto IV 2, p. 242—43, 293.

DERDE HOOFDSTUK.

Mededeelingen van Andres de Urdaneta en sommigen zijner tijdgenooten omtrent den Maleischen Archipel. — Reis van Jean Parmentier met twee Fransche schepen naar Sumatra. Zijn bezoek aan Tiku, Indrapura enz.

Urdaneta, die zich van 1526 tot 1535 in de Molukken ophield, van daar uit enkele kleine zeetochten ondernam en op zijn terugreis Java en Malaka bezocht, heeft aan het verhaal zijner lotgevallen eenige berichten omtrent den Maleischen archipel toegevoegd die, als van een ooggetuige afkomstig, niet zonder belang zijn. Voor zoover wij die niet in het verhaal der gebeurtenissen in die jaren hebben ingevlochten, willen wij ze hier mededeelen ¹.

Zoowel bij hem als bij Oviedo ², die zijne gegevens eveneens voor een groot deel aan hem te danken had, vinden wij eene opgave van het maximum der opbrengst eener kruidnagelooft in de Molukken. Zij was aldus over de vijf eilanden verdeeld :

Urdaneta. Oviedo.

Ternate	3500	3000	centenaars ³	
Tidore	3000	3000	"	
Motir	1000	1200	"	
Makian	3500	3000	"	(de beste soort)
Batjan	600	1800	"	(de minste soort)

Een bahar (meer dan vier centenaars) kostte toen U. in de Molukken kwam 2 dukaten, bij zijn vertrek door de meerdere concurrentie van Portugeesche handelaars 10 dukaten.

Ook op het grootste der „eilanden van Ambon, die door de inwoners ook Yaba genoemd worden“ vond men eenige nagel-

¹ Docum. 26 bij Navarrete, V 431 vv.

² Tom. II p. 100—110.

³ Quintaes velhos, de maat voor specerijen en drogerijen (zie Barbosa). Een quintal velho stond gelijk met $\frac{1}{3}$ van een quintal novo, die 128 arrateis elk van 14 onças bevatte.

boomen die van de Molukken derwaarts waren overgeplant. Die eilanden waren rijk aan levensmiddelen. Volgens Oviedo werden er veel sagobrooden uitgevoerd, die zich wel drie jaar goed konden houden zonder te bederven. Hij voegt er bij dat de eilanden van Ambon voor het grootste deel onderhoorig waren aan de vorsten der Molukken. Van de bewoners der laatstgenoemde eilanden verhaalt hij ons nog eene bijzonderheid die vermelding verdient, namelijk dat zij het Chineesche porcelein op hooger prijs stellen dan overal elders en er veel geld voor over hebben; een kom van gemiddelde grootte waarin men de handen wast (un plato mediano de aguamanos) gold van 25 tot 50 dukaten en een wier open kant drie palmen bedroeg (que tenga tres palmos de abertura) 300 dukaten en meer. Waarschijnlijk is hier sprake van het oude Chineesche porselein dat men o. a. in de zuidelijke Filippijnen nog wel in grafholen aantreft, en waaraan ook de Maleiers op Borneo een bijgeloovige waarde hechten ¹.

Het eiland Halmaheira noemt Oviedo als zijne overige landgenooten „Gilolo“, maar hij doet toch uitkomen dat die naam eigenlijk slechts toekomt aan eene provincie; het eiland droeg volgens hem bij de inlanders den naam van „Aliora.“

Op de Banda-eilanden bedroeg de oogst der muskaatnoten gemiddeld 7000 centenaars en 1000 centenaars foelie. De bahar van 5 centenaars kostte 5 dukaten, en de bahar foelie zevenmaal zooveel.

Slechts een klein deel van al die specerijen ging naar Europa, volgens U. jaarlijks 500 centenaars kruidnagelen, 200 muskaatnoten en 100 foelie. Het meerendeel werd door de Portugeezen te Hormuz, hun stapelplaats in den Perzischen zeeboezem, ter markt gebracht en door Oostersche handelaars opgekocht, en wel gemiddeld 6000 centenaars (in sommige jaren 10.000) kruidnagelen, evenveel muskaatnoten en 800 centenaars foelie.

Ook gember werd in de Molukken gevonden en door de Portugeezen uitgevoerd.

De tusschenhandel tusschen Java en de Molukken was voor een groot deel in handen der Amboneezen en Bandaneezen. Vooral de eersten dreven veel scheepvaart ².

¹ Zie o. a. F. Jagor, Reisen in den Philippinen (Berlin, 1873) S. 135., 209, 271.

² Vergelijk Castanheda VIII 16 en hiervoor bl. 14.

Van de eilanden „los Papuas” die talrijk waren volgens het zeggen der Maleiers, werd eenig goud te Batjan aangebracht, weinig maar van fijne kwaliteit. Urdaneta vergelijkt de Papoes om hun huidkleur en kroeshaar reeds met de negers van de kust van Guinea, naar wie later het groote eiland dat door hen bewoond wordt, genoemd zou worden ¹.

Op Mindanao groeide kaneel ² en was veel goud te vinden. Ook werden er veel paarden gevischt. Jaarlijks kwamen hier twee jonken van China om handel te drijven. Ook op Cebu werd volgens de Maleiers goud gevonden dat de Chineezzen daar kwamen opkopen. Francisco Granada, de medgezel van Saavedra deelt ons mede op gezag van een Spanjaard van Loaysa's eskader die door de bewoners der oostkust van Mindanao werd gevangen genomen en daar geruimen tijd doorbracht, dat de Chinezen er goud opkochten; ook vermeldt hij dat de bewoners heidenen waren, aan hun god Amito (Anito) op zekere tijden menschen offerden, en hem spijs en drank aanboden ³.

Celebes was, zoo als ik reeds opgemerkt heb, destijds nog niet uitsluitend de naam van één eiland maar van de bewoners eener eilandgroep, die bij de geringe kennis die men van den archipel bezat, door de oudere schrijvers niet duidelijk omschreven kon worden. Een hunner ⁴ zegt van de bewoners van Mindanao: „dit volk noemt zich célebe.” Ook elders worden zoowel de zuidelijke Filippijnen als andere ten Noorden en Noordwesten van de Molukken gelegen eilanden met inbegrip van Noordelijk Celebes, dat nog Couto voor een afzonderlijk eiland hield ⁵ als „arcipelago” of „islas de los Celebes” aangeduid, en nog thans heet de zee boven Celebes bij de Maleiers „Laut Selebessi”. Als dus Oviedo vermeldt dat in dien archipel de Islam zich uitbreidde hebben wij eerder

¹ „La gente dellas son todos negros, de cabello revuelto como guineos, e todos son flecheros (boogschutters)”.

² Hiermede zal wel cassia bedoeld zijn.

³ Docum. bij Navarrete V. 471. Vgl. ons eerste gedeelte bl. 415. Bij de Manobo's in Oostelijk Mindanao heerscht nog altijd het kannibalisme.

⁴ Vicente de Napoles in „Coleccion de documentos ineditos” tomo V (Madrid 1866) p. 79.

⁵ Zie Dec. V parte 2, pag. 85. Elders noemt hij dit „ilha propria dos Celebes” (Dec. IV parte 2 pag. 170). Vergelijk ook Gabr. Rebello's „Informação das cousas de Maluco” (in „Collecção de noticias” etc. Lisboa 1856, Tomo VI p. 188): „O arcipelago dos Celebes... começa na grande Ilha chamada dos Celebes... e acaba em Cebu e Matão junto de Mindanao” Rebello schreef in 1569 doch was beter op de hoogte dan Couto.

aan Mindanao en de Sulu-eilanden te denken, dan aan het eiland Celebes dat Urdaneta nog daarvan onderscheidt en waarvan sommige gedeelten bij hem onder andere namen voorkomen. Zoo spreekt hij van een groot eiland ten Z.W. der Molukken genaamd Tubucu¹ of duidelijker, in de aantekeningen die hij aan Oviedo verschaft, van eene landstreek Tubucu die tot een groot eiland behoorde waarvan hij den omtrek niet bepalen kon omdat hij alleen dit gedeelte aandeed. Hij bezocht het namelijk in 1533 in een vaartuig van Djiloleezen die er wapenen gingen koopen, want „in dit eiland vindt men het ijzer waarvan alle wapenen die men in den archipel der Celebes, de Molukken, Ambon, Banda en vele andere streken² gebruikt, vervaardigd worden, en het is ongeloofelijk welk eene hoeveelheid wapenen op dit eiland wordt aangetroffen: degens, dolken, spiesen, harpoenen, ook bijlen en groote messen om struiken en kreupelhout te rooien.“ Dit Tubucu is blijkbaar Tumbuku of Tebungku op de westkust van Celebes, waar nog heden goede wapensneden gevonden worden. De inwoners worden uitdrukkelijk heidenen genoemd.

Ten westen van dit „eiland“ doch zeer dicht bij plaatst Urdaneta de „islas de Macazares“ waarmede blijkbaar het zuidelijk gedeelte van Celebes wordt aangeduid. Er werd veel goud gevonden, zegt hij. „Wij hebben gezien dat in 1528 een Portugeesche fust daarheen afdwaalde.“³ Urdaneta verhaalt dat de bemanning dier fust de inwoners van een dezer eilanden tegen die van een ander bijstonden en daarvoor eene zekere hoeveelheid goud ontvingen, die voor ieders aandeel meer dan 300 dukaten bedroeg. De Makassaren boden voor een klein stuk geschut twintig pond goud⁴, maar de Portugeezen wilden het tot geen prijs verkoopen.

De Bangaai-archipel beoosten Celebes werd door Urdaneta in 1532 bezocht als mede-afgezant van den radja van Djilolo, die een gezantschap van den radja dier eilanden ontvangen had en dit wilde beantwoorden. Deze vorst hield zijn verblijf op het kleine eiland Bangaja maar beheerschte ook het grootste deel van het groote eiland (Peling) en verscheidene andere. De in-

¹ Er staat Tubuzu in zijn verhaal bij Navarrete, maar Oviedo heeft de goede lezing.

² Aldus bij Oviedo; bij Navarrete worden ook Java, Timor en Burnei vermeld.

³ Zie ons eerste gedeelte, bl. 419.

⁴ „diez cates de oro, que son veinte libras.“

woners waren zeer krijgshaftig en dreven veel handel met de omliggende eilanden. Weinige dagen vóór zijne komst op Bangaja was de vorstin gestorven, en gedurende de veertig dagen die hij daar doorbracht werden voortdurend mannen en vrouwen, vooral zij die tot haar vrienden en verwanten behoorden, ter dood gebracht om haar in de andere wereld te dienen. Hun getal bedroeg meer dan 150. Deze slachting duurde 14 weken en hield eerst op bij de vierde nieuwe maan na den dood der vorstin. De lieden werden geworgd, een korten tijd in het paleis opgehangen, en dan met een gewicht aan de voeten in zee geworpen. Diefstal werd echter bij de Bangajers zeer streng gestraft.

Urdaneta deed veel moeite om bij den radja gehoor te verkrijgen, maar dit gelukte hem niet. Ook erkent hij dat de geschenken die hij had medegebracht weinig waarde bezaten en dat de radja alleen eenig Duitsch lijnwaad ¹ aannam en onder zijne volgelingen verdeelde.

Onder de handelswaren die op Bangaja werden omgezet waren vooral ijzeren werktuigen, waarschijnlijk van het nabijgelegen Tumbuku of andere plaatsen op Celebes afkomstig. Wij vinden reeds daarvan melding gemaakt in de Spaansche vertaling van Barbosa ². Ook in een brief van Hernando de Bustamente aan den Keizer van 3 Mei 1529 wordt van Bangaja gesproken onder den naam Gaju, die eveneens door Oviedo vermeld wordt ³. Van dat „land“, op 70 mijlen afstands van Tidore gelegen, waren daar kort te voren twee prauwen met 300 man aangekomen. De radja liet den sultan van Tidore zijne hulp aanbieden tegen de Portugeezen, maar zooals men de Spanjaarden in 't geheim mededeelde was het hem te doen om eene dochter van den sultan ten huwelijk te krijgen. De voornaamste handelswaar die zij medebrachten waren degens en krissen, waaruit Bustamente opmaakte dat zich in hun land ijzermijnen bevonden ⁴.

Van Buru vermeldt U. dat men er niets vond dan levens-

¹ „manteles alemaniscos.“

² Uitgave voor de Hakluyt-Society p. 202. In de Ital. vertaling bij Ramusio is Bangaja veranderd in Tendaya, de oude naam van Samar, een der Filippijnsche eilanden.

³ Er staat bij hem „Bangay, la qual isla por otro nombre se llama Gapi“, waarschijnlijk een verkeerde lezing voor Gaju.

⁴ Navarrete V. 326.

middelen en dat de bewoners gering in aantal en vreedzame lieden waren.

Op Java bezocht hij alleen Panarukan, waar zich altijd Portugeezen bevonden omdat de vorst zeer met hen bevriend was. U. bevestigt hetgeen wij reeds van de Portugeezen wisten, dat op Java veel bronzen geschut gegoten werd, en deelt enkele andere bijzonderheden mede, o. a. dat de sultan van Demak de voornaamste vorst op het eiland was en met de Portugeezen overhoop lag. Sunda was hem onderdanig, en de peper van dat land werd naar China uitgevoerd; zij was volgens U. grooter dan de Malabaarsche peper, en daarom beter. Ook dit bericht omtrent den sultan van Demak bevestigt hetgeen wij van de Portugeesche schrijvers vernamen ¹.

Urdaneta vond te Malaka, waar 500 Portugeezen in bezetting lagen, den handel bloeiend. Onder de waren die hier verhandeld werden noemt hij katoenen stoffen van Palikati en Bengale (de laatste waren de fijnste die in Indië geweven werden); levensmiddelen, edelgesteenten en muskus van Pegu; tin van Perak en uit den omtrek van Malaka; sandelhout van Timor; goud van Sumatra in groote hoeveelheid en van uitmuntende qualiteit. Er waren dagen dat niet minder dan 7 quintalen (centenaars) goud van daar te Malaka aan de markt kwamen. De klings (Indische handelaars) kochten dit grootendeels op. Ook van Siam en Patani werd goud aangevoerd; van Burnei kamfer en van China zijden in alle soorten, porseleinen, muskus en andere kostbare zaken.

In China werd echter, zooals wij van elders vernemen, zeer geklaagd over de beletselen die de vaart naar Malaka ondervond sinds de komst der „Franken.“ De jonken werden op den overtocht dikwijls geplunderd, zoodat zij zelden verder kwamen dan Sumatra ².

Wij zouden zonder twijfel door Andres de Urdaneta omtrent den Archipel uitvoeriger zijn ingelicht, indien hem niet bij zijne terugkomst in Portugal zijne journalen en kaarten ontnomen waren. De Portugeezen hadden er natuurlijk belang bij alles wat op den handel en de toestanden in Indië betrekking had voor andere natien geheim te houden. Daarom is hetgeen wij langs anderen weg vernemen ons dubbel welkom. Voor de kennis der toestanden in de Molukken b. v. is niet zonder waarde hetgeen

¹ Zie vorig gedeelte bl. 346.

² W. P. Groeneveldt, Notes on the Malay archipelago and Malacca compiled from Chinese sources, (Batavia 1877) p. 134. Vgl. p. 114.

wij aantreffen in het reisverhaal van Luigi Roncinotto, een Venetiaansch koopman die zich in 1529 of 1530 te Sijrâz bevond waar toen de Sjah van Perzië, „il signor Sophi“ zijn verblijf hield. Gezanten van de Moluksche eilanden kwamen destijds den Sjah hun beklag doen dat de Portugeezen hun vele beleedigingen aangedaan en hun land uitgeplunderd hadden, en hem verzoeken als scheidsrechter in hunne geschillen te willen optreden. De Sjah beloofde hun te zullen doen wat in zijn vermogen was. De gezanten boden hem vele edelgesteenten aan van groote waarde ¹. Of de Sjah zich verder met de zaak heeft ingelaten vernemen wij niet. Dezelfde Roncinotto deed in 1532 een tweede reis van Lissabon naar Indië en gaf ook hiervan een kort verhaal. Hij beweert ook Sumatra bezocht te hebben, maar 't geen hij van dat eiland verhaalt is voor een deel zoo vreemdsoortig dat wij reden hebben om dit bezoek in twijfel te trekken. De voornaamste steden heeten bij hem Pinoi, Jupiter en Priapidis! ²

Beter te vertrouwen zijn de berichten die van een bezoek aan de zuidkust van Sumatra door een Fransch schip, in 1529, tot ons gekomen zijn. Dit schip was uitgerust door den bekenden reeder Jean Ango te Dieppe, die zoo 't schijnt ook reeds vroeger schepen naar Indie had gezonden. Dit streed wel met het monopolie door den paus aan Portugal en Spanje geschonken, maar Frans I had weinig eerbied voor die pauselijke bul, en toen de Spaansche regeering door haar gezant klachten liet indienen over de kaperijen door Fransche schepen was zijn antwoord dat hij de bepaling in Adam's testament wel eens zou willen zien die zijne broeders van Castilië en Portugal het recht gaf om de Nieuwe Wereld tusschen hen te verdeelen. Er is ons eene acte bewaard gebleven van 1526 of 1527 tot uitrusting van drie schepen voor gezamenlijke rekening van den koning en van eenige reeders (waarbij Jean Ango) „pour faire le voyage des espiceryes aux Indes.“ De van elders bekende Giovanni Verrazzano zou de hoofdleader der onderneming zijn ³. Het schijnt echter dat deze er zich aan onttrok want de Span-

¹ Viaggio di Colocut etc. in „Viaggi fatti da Vinetia alla Tana“ etc. (Venet. 1545) pag. 102.

² Il secondo Viaggio etc., aldaar pag. 108 vo.

³ Pierre Margry, Les Navigations Françaises etc. (Paris 1867) pag. 194—96. Vgl. over het contract: H. C. Murphy, The Voyage of Verrazzano (New-York 1875) p. 147.

jaarden betrapten hem in 1527 terwijl hij op hunne kust op kaperij voer, maakten zich meester van zijn schip en brachten de bemanning naar Cadix, waar men aan hun aanvoerder kort recht uitoefende ¹. Dat de tocht naar Indië evenwel doorging blijkt uit hetgeen de Portugeesche schrijvers daarvan verhalen. In 1527, zoo vernemen wij, vertrokken uit Dieppe drie schepen naar Indië. Onderweg raakten zij van elkander af; dat waarop een Portugees met name Estevão Dias Brigas het bevel voerde, wist bij Kîlwa aan de oostkust van Afrika aan een Portugeesch eskader te ontsnappen en kwam in Juli 1527 voor Diu dat toen nog in handen was van den sultan van Gudjerât, die het schip prijs verklaarde en de manschappen noodzaakte bij hem dienst te nemen ². Het tweede schip deed de kust van Madagaskar aan, dreef daar handel met de inboorlingen en keerde toen naar Dieppe terug, waar het bleek, volgens Correa, dat de waren die zij medebrachten, peper, sandelhout en wilde kaneel, niet deugden, reden waarom men de vaart naar Indië opgaf ³. Dat het laatste althans onjuist was zullen wij aanstonds zien. Van het derde schip deelt Correa mede ⁴ dat het de kust van Sumatra bereikte en van daar naar het „goud-eiland“ (ilha do ouro) voer, dat dicht begroeid was, goed drinkwater en vele smakelijke vruchten opleverde, en welks inwoners naakt en wild (bestial) waren, alleen boombladen voor kleeding hadden en aan de vreemdelingen veel goud verschaften. Van hier vertrokken dwaalden zij op zee rond; het grootste deel der bemanning stierf van gebrek en het schip werd zoodanig onttakeld dat het aan de kust van Sumatra te gronde ging. De overgebleven bemanning viel in de handen van visschers, die hen van hun goed beroofden en om het leven brachten. Men vernam dit te Malaka van kooplieden die op Sumatra handel dreven, reden genoeg om aan die mededeelingen omtrent het „goud-eiland“ weinig waarde te hechten. Het stranden van het Fransche schip wordt evenwel bevestigd door Fernão Mendes Pinto ⁵, van wien wij vernemen dat de kapitein een Portugees was van Conde, genaamd „o Rosado“ en dat het geschut van

¹ Murphy, a. w. p. 147—48.

² Zie uitvoerig: Correa, Lendas III 238—40 en vgl. Barros IV, 1, pag. 273, 583.

³ Correa, Lendas III 241.

⁴ Aldaar p. 240.

⁵ Peregrinaçãõ, cap. 16, 20.

dit schip afkomstig den vorst der Batak's in handen viel en hem in 1539 dienst deed tegen Atjeh. Zoover de Portugeesche berichten. Moeielijk is hiermede te rijmen hetgeen een Fransch schrijver van de vorige eeuw, zonder evenwel zijne zegslieden te noemen, mededeelt. Volgens hem zouden twee Fransche schepen, waarover Jean Parmentier het bevel voerde, naar de specerij-eilanden gezeild en zelfs tot de kusten van China doorgedrongen zijn, van waar zij in 1529 na eene afwezigheid van $2\frac{1}{2}$ jaar met eene goede lading specerijen te Dieppe terugkeerden. Parmentier werd in het volgende jaar op nieuw uitgezonden doch overleed op reis ¹.

Van dezen laatstgemelden tocht nu, die niet in 1530 maar in 1529 ondernomen werd, zijn ons twee documenten bewaard gebleven. Het eene behelst eenige losse aantekeningen in 1539 opgesteld door een ongenoemde en medegedeeld aan Ramusio, die ze in het derde deel zijner verzameling ² opnam en er eene kaart van Sumatra aan toevoegde. Het tweede is een scheeps-journaal dat naar een handschrift van de zestiende eeuw in 1832 in het licht werd gegeven ³. Ziet hier wat zij ons melden.

Twee schepen, *Le Sacre* en *La Pensée*, het eene onder bevel van Jean Parmentier, het andere zoo het schijnt van een Portugees ⁴ die het vaarwater kende, verlieten de haven van Dieppe den 28 Maart 1529. Een der Fransche zeelieden verstond Maleisch en was dus meer in Indië geweest. Men deed de westkust van Madagaskar aan, waar de bemanning vijandelijk ontfangen werd en eenigen hunner het leven verloren, en vervolgens een der zuidelijkste eilanden van de groep der Malediven. Den 19 October kregen zij drie kleine eilanden westelijk van Sumatra in 't gezicht ⁵ en eenige dagen later kwam men aan

¹ Desmarquetz in zijne *Mémoires pour l'histoire de Dieppe*. Zie: *Recherches sur les voyages et découvertes des navigateurs Normands en Afrique, dans les Indes Orientales et en Amérique* par L. Estancelin (Paris 1832) p. 50. Misschien heeft de traditie, door Desmarquetz gevolgd, de beide reizen dooreen gewaard.

² *Discorso d'un gran capitano di mare Francese del luoco di Dieppa etc. Navigationi*, vol. III (1556) f. 432. Vgl. f. 417 v°.

³ *Journal du voyage de Jean Parmentier de Dieppe à l'île de Sumatra*, in 't aangehaalde werk van Estancelin, p. 241 vv.

⁴ Het Journaal spreekt slechts van „le Portugais du Sacre.”

⁵ Ze ontfingen van de Franschen de namen van Louise, Marguérite en Parmentière. Op de kaart bij Ramusio vindt men die eenigzins verbasterd terug. Estancelin meent dat hier sprake is van de eilandjes voor Tikou, maar dit strijdt met het journaal p. 294.

de kust van Sumatra. Een deel der bemanning ging in de boot aan land en werd door de kustbewoners naar het drie mijlen zuidelijker gelegen Tiku geleid. De radja van die plaats, die slechts uit twee of drie straten bestond, noemde zich Sultan Medjilika. Hij liet de Franschen verwelkomen en hun weten dat zij hunne schepen hier in veilige haven konden brengen. Nu werden de ankers voor Tiku uitgeworpen, en de tolk met een paar manschappen aan land gezonden om de overheid kennis te geven dat men gekomen was om handel te drijven en voornamelijk om peper te laden. De sjah bandâr keerde met hen naar de schepen terug en deed groote beloften, maar toen Parmentier eene woning had gehuurd en de goederen aan land had laten brengen, bleek het dat hier geen voordeelige koopmanschap te drijven was. Waarschijnlijk waren de goederen die zij medebrachten weinig gewild; ook deelden sommige kooplieden van het nabijgelegen Priaman hun mede, dat de vorst van dat rijk de handelaars op doodstraf verboden had te Tiku van de vreemdelingen aankopen te doen. De Franschen scheepten zich dus weder in, en vóór zij het anker gelicht hadden stierf hun aanvoerder Parmentier en werd op een der eilandjes voor Tiku ter aarde besteld. Daarop voeren zij de kust langs in zuidelijke richting en deden die aan op ongeveer 2° 30' Zbr. bij den mond eener rivier in het rijk van Indrapura, waar eene plaats lag die zij Selagam noemen, misschien Moko-Moko aan den mond van de Slangen. De radja van die plaats, met name Sangal Pati, beloofde met hen te komen spreken, want men had hun verzekerd dat zij hier peper in voorraad zouden vinden, maar hij verscheen niet, en toen de Franschen aan land kwamen maakten de bewoners zich uit de voeten. De stuurlieden — want beide schepen hadden hun kapitein verloren — beraadslaagden thans met het scheepsvolk wat te doen, de reis naar Java te vervolgen of terug te keeren. Men besloot tot het laatste en wierp den 29 December het anker uit voor de stad Indrapura. De tolk ging aan land, en hij vernam dat men wel goud te verhandelen had maar geen peper en dat men eerst stalen van hunne handelswaren wilde zien. Deze werden nu aan land gebracht, en verscheidene kooplieden kwamen ze zien maar boden zulk een geringen prijs voor hunne lijnwaden en lakens dat zij ze niet wilden verkoopen en slechts eenige kleinigheden tegen levensmiddelen inruilden. Eindelijk gelukte het hun toch eenige goederen van de hand te zetten en in ruil eenig goud te ver-

krijgen en twee bahar peper, maar intusschen was de sterfte onder het scheepsvolk zoo groot geworden en werd de mondkost zoo moeielijk te bekomen dat men tot de terugreis besloot. Den 22 Januari 1536 lichtten de beide schepen het anker; en hiermede neemt het journaal een einde, maar uit de aantekeningen bij Ramusio blijkt dat de schepen in behouden haven terugkwamen. De dood van den bekwamen Parmentier, het groot verlies van volk en de geringe lading zullen waarschijnlijk de Fransche reeders van het herhalen der proef hebben afgeschrikt; er gaat althans geruime tijd voorbij eer wij weder Fransche schepen in den Indischen Oceaan ontmoetten.

Het journaal zoowel als de aantekeningen bij Ramusio behelzen eenige bijzonderheden over de leefwijze en gewoonten der Maleiers en de voortbrengselen van het land, die voor dien tijd waarde hadden, daar men van de Portugeezen zoo weinig van dat alles te weten kwam. De indruk, dien het volk op de Franschen maakte, was verschillend. Zij zijn welwillend genoeg (*assai buone persone*), zegt de verhaler bij Ramusio, maar zeer slim en bij de hand in het handeldrijven, waarbij zij echter trouw hun woord houden. De schrijver van het journaal noemt hen daarentegen groote vleiers, leugenaars en schelmen, die om alles durfden vragen. De zaken moesten gedreven worden door den sjah bandâr, die niet meer dan 3 pCt. voor den sultan hief, maar volgens Oostersche gewoonte moest men beginnen met geschenken te maken.

De kaart van Sumatra, die Ramusio aan het verhaal van den „gran capitano” heeft toegevoegd, is misschien van Franschen oorsprong, daar de namen der plaatsen die door de schepen bezocht werden er in 't Fransch op voorkomen. De overige namen die men op de kaart vindt hebben wij reeds bij Portugeesche schrijvers ontmoet.

VIERDE HOOFDSTUK.

Estevão da Gama gouverneur van Malaka. De sultan van Djohor behaalt eene overwinning ter zee op de Portugeezen. De laatsten varen tweemaal de rivier van Djohor op en vernielen de vestingwerken der Maleiers. Ontmoeting met eene Javaansche oorlogsvloot bij Pataui. Vergeefsche aanval van den Sultan van Atjeh op Malaka. Gebeurtenissen in Pegu.

In 1532 had een eskader Lissabon verlaten onder bevel van Estevão da Gama, een zoon van den ontdekker van Indië, die Garcia de Sa als kapitein van Malaka moest vervangen ¹. Zijn broeder Paulo, die tot zijn opvolger bestemd was, vergezelde hem. Estevão werd door tegenspoed genoodzaakt op Mozambique te overwinteren, doch Paulo deed een voorspoediger reis en werd in April 1533 door den gouverneur van Indië met versche manschappen en levensmiddelen naar Malaka vooruitgezonden. Tristão d'Atayde, wien wij reeds in de Molukken zagen aankomen, bevond zich op een der schepen van zijn eskader.

Malaka was nog verre van eene veilige bezitting. Aan den eenen kant lag Ala-ud-dîn, de zoon van den overleden sultan Mahmud, op de loer om het erfdeel zijner vaders te herwinnen; aan den anderen kant dreigde de sultan van Atjeh. Ala-ud-dîn had zich zoo als wij weten aan het zuideinde van

¹ Vergelijk ons eerste gedeelte bl. 403. Tegen Garcia de Sa waren in Portugal klachten ingekomen omdat hij te Malaka geld had laten munten zonder verlof der Regeering. Nuno da Cunha, die hem tot bevelhebber van het fort te Bassein bevorderd had, werd om die reden gelast hem in verzekerde bewaring naar Portugal te zenden. Hij liet echter eerst onderzoek doen naar de gegrondheid der beschuldiging en bevond dat De Sa slechts kleine munt had laten slaan tot bevordering van het verkeer en op verzoek van de inwoners, en dat hij daarvan zelf geen voordeel had genoten daar hij arm was. Da Cunha meldde dit aan den Koning en verzocht hem dat De Sa in Indie mocht blijven, omdat zijne diensten daar zeer vereischt werden. De gewezen gouverneur van Malaka werd hierop door den Koning in zijne eer hersteld, onderscheidde zich in Indië bij verschillende gelegenheden, ging later nogmaals als bevelhebber naar Malaka en werd in 1548 gouverneur van Indië. (Couto V, p. 157—60).

het Maleische schiereiland gevestigd en aan de rivier die daar in zee loopt, doch 20 Sp. mijlen landwaarts in, de stad Djohor gesticht. Hoewel het nog niet tot een openlijke vredebreuk tusschen hem en de Portugeezen gekomen was deed hij hun afbreuk waar hij kon, zoodat Paulo da Gama bij zijn komst te Malaka de noodzakelijkheid inzag om zich tegen hem te wapenen. Terwijl hij hiermede bezig was vernam hij dat zich eene vloot van 27 lantsjaren in de buurt bevond, die de sultan van Djohor aan zijn broeder den sultan van Perak te hulp zond. De bevelhebber, dien Castanheda Tuan Barcalar noemt, kwam Gama uit naam van Ala-ud-dîn zijne opwachting maken en bood hem bij voorkomende gelegenheid zijne hulp aan. Paulo wilde in hoffelijkheid niet voor den sultan onderdoen en vaardigde een gezantschap naar hem af om den vrede te bevestigen. Men vernam echter weldra dat Ala-ud-dîn, die den gezant niet geheel ten onrechte voor een spion hield, hem met zijn gevolg op wreedaardige wijze ter dood had laten brengen. Wraakzucht over den smadelijken dood, dien Garcia de Sa aan een aanzienlijken Maleier had doen ondergaan¹ kan tot die wandaad geleid hebben, daar diens verwanten zich naar Djohor begeven hadden. Daar Paulo niet meer dan 200 soldaten tot zijn dienst had kon hij voor het oogenblik den Sultan niet straffen. Intusschen werd met Pahang en Patani, de beide Maleische staten aan de oostkust van 't schiereiland, de goede verstandhouding hersteld, wat zeer dienstig was tot bevordering van het handelsverkeer met oostelijker gewesten en later aanleiding gaf tot het hervatten van de vaart op China.

In Mei 1534 kwam Dom Estevão da Gama zijn broeder vervangen, die hem thans als vlootvoogd ter zijde zou staan. Maar weinige dagen later werd Paulo het slachtoffer van zijn voortvarendheid. Estevão vernam dat zich de Maleiers weder aan de rivier van Muar bezuiden Malaka bevestigden en zond Simão Sodré met eenige booten uit om dit te onderzoeken. De Maleiers joegen hem op de vlucht. Paulo, die te Malaka het schieten hoorde, voer tegen den zin van zijn broeder met een zestigtal manschappen in allerijl Sodré te ontmoet. Deze ried hem wegens de overmacht van den vijand terug te keeren, maar het was reeds te laat. De lantsjaren der Maleiers omringden hem en de zijnen en hadden alle booten in den grond geboord,

¹ Zie vorig gedeelte bl. 402.

indien niet een opkomend onweder sommigen vergund had te ontsnappen. Paulo en dertig der zijnen kwamen in dit gevecht om het leven.

De Maleiers werden na dit gevecht nog overmoediger en bemoeielijkten de vaart naar den Archipel dermate dat Dom Estevão de noodzakelijkheid inzag om den vijand in zijne hoofdplaats aan te tasten. Met een paar groote en een twintigtal kleine vaartuigen, bemand met 400 koppen, begaf hij zich in Juni 1535 naar de rivier van Djohor. Zeven mijlen opwaarts hadden de Maleiers een fort aangelegd en goed voorzien van geschut. Het wordt door de Portugeesche schrijvers Ugentana, Ujantana of Viantana genoemd, verbasteringen van Udjong Tanah, wat niet anders zeggen wil dan landpunt en waaronder men meer bepaaldelijk het zuidelijk uiteinde van het schiereiland verstond ¹. Dit fort werd door Gama van de rivier uit krachtig beschoten, maar te vergeefs, daar de vijand zich niet tot een uitval liet verleiden. Hij liet toen eenige troepen landen en van een naburigen heuvel het fort bestoken, maar gebrek aan munitie en ziekte onder de soldaten deden hem besluiten tot den terugtocht. De vijand, die juist versterking ontving, had nu de onvoorzichtigheid om een aanval te doen op de verschansing der Portugeezen, die hem, man tegen man vechtende, verre de baas waren en met groot verlies op de vlucht joegen. Des nachts werd het fort door de Maleiers ontruimd, maar zij hadden alles wat vervoerbaar was medegenomen. Na de vestingwerken vernield te hebben voer Gama met de zijnen de rivier weder af en naar Malaka terug.

Van hier zond hij thans Henrique Mendez de Vasconcellos naar Patani om onderzoek te doen naar een schip dat zich in het vorige jaar daarheen had begeven; hij kreeg lading mede voor een der jonken die van daar naar China gingen. Het bewuste schip was, terwijl het te Patani voor anker lag, door vijandelijke Maleiers aangevallen, en de kapitein had zich genoodzaakt gezien het in brand te steken, en met zijn volk naar de stad te vluchten, waar men hen als vrienden behandelde en waar Mendez hen bij zijne komst aantrof. Mendez zorgde nu voor de uitrusting der jonk naar China, kocht een andere jonk om de manschappen van het verbrande schip te bergen,

¹ De naam Djohor komt alleen nog als naam van de rivier (rio de Jor) bij Conto voor.

en voer daarmede van Patani af, maar nauwelijks had hij zich op weg begeven, of hij kreeg een twintigtal Javaansche oorlogsvaartuigen ¹ in het oog. De bevelhebber dezer vloot wordt bij Castanheda Eriacatim genoemd ². Hij tastte de beide Portugeesche schepen aan, maar moest voor hun geschut afdeinzen. Ter nauwernood ontkwamen zij echter aan een grooter vloot van 70 vaartuigen, die onder het bevel stond van een Javaan die bij Castanheda Patibarra heet ³. Van waar deze Javaansche „zeeroovers“ (cossairos) — zooals de Portugeezen hen noemen — kwamen wordt ons niet gemeld.

De tocht van Estevão da Gama naar de rivier van Djohor had nog weinig doel getroffen. De Maleiers maakten even als te voren de vaart onveilig. Hij besloot dus in 1536 om hen nogmaals in hun eigen vaarwater te gaan bestoken. Met een eskader dat even als te voren 400 man Portugeezen en even veel Maleische hulptroepen inhield begaf hij zich naar de zeestraat van Singapura en voer de rivier van Djohor weder op. Op de plaats der vroegere sterkte hadden de Maleiers weder verschanzingen aangelegd en wachtten daarachter den vijand af. Hoewel zij wat getalsterkte betrof verre de meerderheid hadden waren de Europeërs hun in het behandelen der vuurwapenen zoo ver vooruit, dat hunne dappere verdediging hun weinig baatte, de vaartuigen waarachter zij zich verschanst hadden in brand gestoken en zij zelve op de vlucht geslagen werden. De Sultan had hierbij zoo veel volk verloren dat hij zelf den vrede aanbood. Deze zou op voor de Portugeezen zeer voordeelige voorwaarden gesloten zijn. Zelfs zou de Sultan, als wij Couto gelooven mogen, zijne residentie naar de rivier van Muar verlegd hebben en een groot vriend van de Portugeezen geworden zijn. Wat die vriendschap evenwel te beteekenen had kunnen wij opmaken uit hetgeen een Portugeesch beambte die zich eenige jaren later te Malaka bevond ons mededeelt ⁴. „Op dit oogenblik“ schrijft hij, „is de Sultan in vrede met ons, waarvan ik evenwel geene contracten gevonden heb; zijne onderdanen komen te Malaka, maar als hij er kans toe ziet vijan-

¹ „Calaluzes“. Ze worden beschreven bij Castanheda VIII 214; Correa III 631.

² Bij Barros Ericatin, bij Correa, waar de namen nog corrupter zijn, Fracaria Evenzoo bij Andrada.

³ Bij Barros Paribara.

⁴ Simão Botelho, Tombo do estado da India, in: Subsídios para a historia da India Portuguesa (Lisboa 1868) bl. 105.

delijkheden tegen ons te bedrijven doet hij het." Met dat al had Estevão da Gama door zijne flinke houding bewerkt dat de Maleiers van Djohor na de geleden verliezen van hun overmoed genezen waren en de vaart naar den Archipel veel minder dan te voren belemmerden, zoodat kooplieden van daar weder veilig te Malaka konden komen, en de stad zeer in bloei toenam.

Wat er ook toe kan bijgedragen hebben om de Maleische vorsten van het schiereiland, zoowel dien van Djohor als die van Perak, Pahang, enz. te dringen de Portugeezen te vriend te houden was de vrees voor Atjeh ¹, dat in dezen tijd zoowel te land als ter zee in macht toenam en zelfs hunne onafhankelijkheid bedreigde. De oude vijand der Portugeezen, Sultan Ibrahim, was volgens inlandsche berichten ² in of omstreeks 1530 van den troon gestooten door zijn broeder Ala-ud-din, een niet minder eierzuchtig vorst, die de grenzen van zijn rijk meer en meer uitbreidde en ook op zee naar de oppermacht streefde. Op een September-nacht van het jaar 1537 werd de bezetting der vesting te Malaka plotseling uit haar rust gewekt. Eene vloot van Atjeh, volgens de berichten met 3000 koppen bemand, had op eenigen afstand der stad in stilte een deel der bemanning aan land gezet, die de wijk der Indische kooplieden (klings) binnendrong. Indien de Atjehers daar niet aan 't plunderen gegaan waren was het hun misschien gelukt de bezetting der vesting te verrassen want een deel hunner was reeds op weg naar de brug die de Portugeesche stad met de voorstad verbond. Thans werd Dom Estevão bij tijds gewaarschuwd, deed met de zijnen een uitval en dreef met behulp der inwoners den vijand terug, die zich den volgenden dag weder inscheepte. De half vergane houten wal die de voorstad omgaf werd nu met vereende krachten in beter staat gebracht, en een bolwerk dat die wal bestreek met Portugeesche bezetting voorzien. Gama had zijne maatregelen bij tijds genomen, want weldra keerden de Atjehers des nachts in grooten getale terug en trachtten de muren te beklimmen. Hoewel door het geschut van de wallen warm ontvangen, lieten zij zich niet afschrikken maar liepen eenige nachten achtereen op verschillende punten storm; daar de duisternis de verdedigers belette hun veel schade te doen liet Estevão op eenigen afstand van de muur fakke's aan hooge

¹ Zie Castanheda, VIII 305.

² Zie o. a. Veth, Atchin, bl. 66.

staken bevestigen, zoodat men het terrein kon overzien en het geschut beter kon richten. Dit had ten gevolge dat de vijand niet meer durfde naderen en weldra het beleg ophief. Het beleid van den wakkeren gouverneur had ook hier ten gevolge dat de Atjehers voor geruimen tijd van een aanval op Malaka werden afgeschrikt ¹.

Dat Atjeh in dezen tijd rechtstreekschen handel dreef met Arabië blijkt uit hetgeen Couto ons verhaalt, dat Nuno da Cunha, de gouverneur van Indië, het noodzakelijk vond een eskader naar straat Bâb el Mandeb te zenden om de schepen die van Atjeh en Kambaja (in Gudjerât) kwamen op te wachten ². Ook zullen wij dit bericht later bij Mendez Pinto bevestigd vinden.

In Pegu, waar de Portugeezen in weerwil van de hooge rechten die er geheven werden gaarne handel dreven, vooral ter wille der robijnen die daar ter markt kwamen, had omstreeks 1539 eene omwenteling plaats. De vorst van Tangu, een kleinen Barmaanschen staat ten noorden van Pegu, maakte zich van het laatstgenoemde rijk meester, en verdreef den laatsten vertegenwoordiger der heerschende dynastie. Correa, en uitvoeriger Couto, verhalen ons hoe deze door vijftig Portugeezen, onder Fernão de Moraes dapper werd bijgestaan en hoe zij den dood vonden, strijdende tegen de overmacht. De veroveraars stonden de Portugeezen toe even als te voren in hunne havens te komen handeldrijven ³.

¹ Zie over het in dit hoofdstuk verhaalde Castanheda VIII 155 ond., 162—64, 184, 193—97, 206—18, 304—6, 410—18; Correa III 458, 476, 486—87, 563—65, 626—32, 722—25, 861—62; Andrada II 118 v.—119; 133, III 8—10, 37—38, 75 v.—76; Couto IV 2 p. 224, 267, 274—88, 440—44; Barros—Lavanha IV 2 p. 528—554.

² Couto V, p. 192. Eenige jaren vroeger maakten de Portugeezen aan de Oostkust van Afrika een Turksch galjoen buit dat volgens Barros (IV, 1 p. 307) op Java peper geladen had en door een storm naar die kust was afgedreven.

³ Correa III 851; Couto V, 1 p. 478—85. Vgl. Arthur P. Phayre, The history of Pegu, in Journal of the Asiatic Society of Bengal, vol. 42 (1873), bl. 123, 127—29.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Wanbestuur van Tristão d'Atayde in de Molukken. De sultan naar Goa gevoerd, en een knaap in zijne plaats gesteld. Een radja op Moro gaat tot het christendom over. Bekeeringen aldaar. Algemeene sameuzwering in de Molukken tegen het Portugeesche bestuur, onder beleid van Dajál, den vroegeren sultan van Ternate. De radja's der Papoesche eilanden sluiten zich daarbij aan. Hachelijke toestand der Portugeezen. Komst van Antonio Galvão. Zijn tocht naar Tidore. De sultan sluit vrede met hem. Geschillen onder de Portugeezen over den handel. De vrede met Ternate, Djilolo en Batjan hersteld.

Wij moeten ons thans weder naar de Molukken begeven, dat tooneel van voortdurenden tweespalt. Ook met de keus van Tristão d'Atayde tot bevelhebber was de Regeering niet gelukkig geweest. Wij hebben reeds gezien welke willekeurige maatregelen hij nam ten opzichte van den handel ¹. Ook liet hij de kooplieden die van naburige eilanden kwamen ² straffeloos door zijn volk plunderen, dat evenmin de Ternatanen ontzag en zich aan allerlei misdrijf schuldig maakte. De jonge sultan van Ternate, Tabaridja, en zijne voornaamste raadslieden hadden waarschijnlijk hierover hunne ontevredenheid doen blijken, althans Atayde liet hen, voorgevende dat zij verraad in den zin hadden, op listige wijze gevangen nemen en in den aanvang van 1535 naar Goa inschepen om zich bij den gouverneur Nuno da Cunha te verantwoorden. Een natuurlijke broeder van Tabaridja, een knaap van twaalf jaar, door de Portugeezen Aeiro ³, volgens Valentijn bij de Ternatanen Heirun Djamilu geheeten, werd nu door Atayde tot sultan aangesteld en moest

¹ Zie hiervoor bl. 20.

² „de hūas ilhas que se chamāo dos Celebes” (van zekere eilanden die men die der Celebes noemt). Zij kwamen goud, was en schildpad tegen lijnwaden (roupa da India) en andere zaken inruilen. De gouden armbanden die zij vertoonden hadden de begeerigheid der Portugeezen opgewekt.

³ De sluit-o wordt in 't Ptg. als u (oe) uitgesproken.

weder als in vroeger tijd in de vesting zijn verblijf houden. Aan zekeren intriguant die vroeger door Menezes verbannen was, met name Samarau ¹, werd het rijksbestuur opgedragen.

Op Djilolo, waar de rijksbestuurder Kaitsjil Bumi ², zoo 't schijnt onder medewerking van Atayde, den sultan van kant gemaakt en zelf den troon bestegen had, en op Tidore namen, althans in schijn, genoegen met den eisch van den Portugeeschen bevelhebber om aan niemand anders dan aan hem kruidnagelen te verkoopen. Alleen de radja van Batjan onttrok zich sinds de gevangenneming van Tabaridja aan alle verkeer met de Portugeezen, Atayde ondernam nu een rooftocht naar Batjan, waar men zich zelfs niet ontzag de vorstelijke graven te schenden; het gevolg was dat de radja voor 't oogenblik aan de eischen van Atayde voldeed.

Het is in dezen tijd dat wij voor 't eerst iets van uitbreiding van het Christendom in de Molukken vernemen. De radja of kolano van Mamoja ³ op Moro (N.O. Halmaheira), een heiden, werd voortdurend door Mohammedanen verontrust en van onderdanen beroofd. Op raad van een Portugeesch koopman die zich daar bevond liet hij Atayde weten, dat hij geneigd was het christendom te omhelzen indien hij hem bescherming wilde verleenen tegen zijne vijanden. Het aanbod werd met graagte aangenomen en de vorst begaf zich met zijne verwanten naar Ternate, waar men hem met groote plechtigheid doopte en op de terugreis door een geestelijke liet vergezellen. Deze maakte op Mamoja zooveel bekeerlingen, dat men er weldra een tweeden geestelijke moest heenzenden en hem een twaalftal landgenooten medegaf tot bescherming tegen de volgers van den Islam.

De vorst van Batjan, die altijd een trouw aanhanger der Portugeezen geweest was, kon zijn spijt niet verkroppen over de verwoesting op zijn eiland aangericht. De haat dien men bijna overal tegen Atayde koesterde, maakte het hem gemakkelijk om aanhangers te winnen voor een algemeenen opstand tegen de vreemdelingen. Dajâl, de verdreven sultan van Ternate, de sultan van Tidore en die van Djilolo sloten zich bij hem aan. Zelfs de regent van Ternate, hoewel in schijn een groot vriend van Atayde, nam in 't geheim aan de samenzwering

¹ Camarao of Camarrao bij de Ptg. schrijvers.

² Zie hiervoor bl. 25.

³ Het wordt ook Momoja gespeld.

deel. Om de bezetting van Ternate zooveel mogelijk te verzwakken, maakten zij Atayde wijs dat eenige korakora's van Mindanao te Djilolo veel goud hadden aangebracht, waarop deze een zijner officieren, João de Canha Pinto met een schip naar het genoemde eiland uitzond om onderzoek te doen. Pinto verkende een deel van de kust en werd toen naar Siargao, een der eilanden van den Surigao-archipel ¹ afgedreven, dat hij genoodzaakt was aan te doen om water in te nemen. Men werd door de inwoners welwillend bejegend en beloonde hen daarvoor door eenigen hunner op te lichten, hetgeen de roovers bijna duur was te staan gekomen daar de overige eilanders hen in roei- en zeilvaartuigen nazetten, waaraan zij ter nauwernood ontsnapten. Na eenige andere plaatsen aan de kust van Mindanao aangedaan maar nergens goud gevonden te hebben keerde Pinto onverrichter zake terug.

Intusschen had de vorst van Djilolo een andere list gebruikt om een deel der Portugeezen van Ternate te verwijderen. Hij stookte namelijk de bewoners van het landschap Tubaru ² in NW. Halmaheira, op om de naburige radja's van Gamukonora ³ en van Moro, waar velen tot het Christendom waren overgegaan, te beoorlogen, zoodat Atayde niet nalaten kon de laatsten hulp te zenden. Terwijl hij op die wijze van zijne beste strijdkrachten beroofd was kwam Dajâl op Ternate en bracht het geheele eiland in opstand tegen de Portugeezen. De hoofdplaats werd door de Ternatanen in brand gestoken en verlaten, en zoowel hier als op andere plaatsen in de Molukken werden verscheidene Portugeezen om het leven gebracht. Het bleek weldra dat alle vorsten in de Molukken tegen hen samenspanden; zelfs op Moro sloten de meesten der nieuwe bekeerlingen zich aan bij Dajâl ⁴ en werd zelfs de geestelijke die hen gedoopt had het offer van zijn geloofsijver. ⁵

Djilolo zelf had in het eerst geschroomd om openlijk met Atayde te breken en hem een voorraad sago gezonden, daar

¹ "Foy com tempo ter a outra ilha que estaa ao már desta que se chama Siriago" (Castanheda).

² "povos Tauaros" bij Castanheda.

³ Grão Bocanora bij Castanheda.

⁴ Castanheda noemt o. a. den "governador de Çugala, Christião novo que avia nome Luys Correa." Çugala is het Zugal van La Torre (Navarrete V 355. Vergelijk hiervóór bl 21.) De naam "Sukkelaarshoek" op de kaart van Isaac de Graaff is waarschijnlijk daarvan afkomstig.

⁵ Volgens Couto zou deze te Chião (Tjio) op Morotai het leven verloren hebben.

men in de vesting gebrek leed, maar toen Dajâl den radja zijne hulp beloofde bij de onderwerping van Moro aan zijn gezag, wierp hij het masker af. Van de plaatsen die daar door hen veroverd werden vinden wij Mamôja genoemd waarvan het hoofd zoo als wij vroeger zagen, Christen geworden was. Hoewel de Portugeezen die hem moesten bijstaan, bij de komst van den vijand het hazenpad kozen, zou hij zich tot het uiterste verdedigd en zelfs zijne vrouw en kinderen gedood hebben opdat ze niet in de handen van den vijand zouden vallen en genoodzaakt worden den Islam te omhelzen.

Onder de vorsten die zich bij de Molukkanen tegen de Portugeezen aansloten worden ook vier radja's der Papoesche eilanden genoemd, namelijk die van Vaigama (Waigamma op Misool), Vaigue (Waigeu), Quibibi (Gebi?) en Mincimbo (?). Deze vorsten, verhaalt Castanheda, lieten, opdat het niet den schijn zou hebben alsof zij uit hebzucht handelden, de Portugeesche handelaars die zich in hun gebied bevonden veilig vertrekken en ontnamen hun niets van het hunne. Hetzelfde had plaats op Tidore en andere eilanden; alleen de Ternatanen brachten allen om het leven die hun in handen vielen.

Eindelijk kwam Simão Sodré met een karveel uit Malaka en te gelijker tijd keerde Pinto van zijn vergeefschen tocht naar Mindanao terug. Met hunne hulp werd de vijand althans uit den omtrek der vesting verdreven, o. a. uit het goed versterkte Turuto, op den berg gelegen die de vesting bestreek. Met dat al bleef de toestand der Portugeezen zeer benard, want als zij zich op zee waagden om mondkost te zoeken hadden zij de scheepsmacht der verbonden vorsten te vreezen, die zij te zwak waren om te weerstaan.

In 't begin van 1536 liet Atayde de handelsjonken die lading hadden naar Indië vertrekken omdat zij zijn eigen voorraad kosteloos overvoerden. Het lastschip van den koning bleef, in weerwil der verzoogen van den factor, onbevracht achter. Naar Banda, Malaka en Goa werden kapiteins uitgezonden om op bijstand in manschappen, wapens en levensmiddelen aan te dringen. Weldra kwamen van de eerstgenoemde plaats een paar jonken met mondkost en eenige manschappen. Het was hoog tijd want in de vesting werd groot gebrek geleden en men had groote moeite om te beletten dat de schepen die in de haven te Telangamma lagen door den vijand vernield werden. De pogingen door Atayde in 't werk gesteld om den vrede te her-

stellen waren vruchteloos geweest; de Portugeezen hadden door hun wreedheid en willekeur de Ternatanen tot het uiterste verbitterd. De soldaten die naar de Molukken gingen behoorden meerendeels tot het uitschot van het Portugeesch-Indische leger; geen wonder dus dat het daar somtijds zeer ruw toeging, maar bekwame bevelhebbers hadden die buitensporigheden kunnen temperen.

De nieuw aangekomenen waren Atayde van veel dienst om Toloko en Tabanga, de beide havens op Ternate die in 't bezit waren van den vijand, te blokkeeren. Deze deed wel alle moeite om hen te verwijderen, maar zijn licht gebouwde vaartuigen waren weinig geschikt tot enteren, en tegen een goed aangelegd kanonschot niet bestand. Toen nu ook hunne verschansing te Toloko, op een heuvel die de haven bestreek, door de Portugeezen genomen was, en de Ternatanen op hun eiland dreigden ingesloten te worden, besloten zij in overleg met Dajâl, die zich op Tidore bevond, om dit te verlaten. Om hun daartoe gelegenheid te geven traden de verbonden vorsten met Atayde in onderhandeling over den vrede. Deze, meenende dat het hun ernst was, liet zich verleiden om zijne schepen van Toloko en Tabanga terug te roepen omdat de vorsten voorgaven dat de Ternatanen daardoor verhinderd werden naar hunne haardsteden terug te keeren; doch in plaats daarvan staken zij nu des nachts in grooten getale naar Djilolo over. Toen dit had plaats gehad zonder dat men in de vesting daarvan iets bespeurde, verzochten eenige Ternataansche grooten die te Tabanga waren achtergebleven, altijd onder 't voorwendsel dat men vrede wilde sluiten, dat Atayde hen zou laten afhalen. Deze zond daartoe twee brigantijnen af, maar nauwelijks waren zij een hoek van het eiland omgezeild of de vloot van Djilolo kwam plotseling op hen af. Een groote jonk klampte een der brigantijnen aan boord; de bemanning weerde zich dapper maar was tegen de overmacht niet bestand; het vaartuig werd genomen en naar Djilolo opgebracht. De andere brigantijn redde zich ter nauwernood. Ook Atayde, die zich in een fust naar Telangamma had begeven om een voorraad sago, die daar van Ambon was aangebracht, voor de vesting af te halen, was bijkans den vijand in handen gevallen, zoodat men zich niet meer in zee durfde begeven. Te goeder ure kwam den 25 October 1536 de nieuwe landvoogd, Antonio Galvão, met een eskader voor Ternate aan ¹.

¹ Zie over de Molukken tijdens Atayde: Castanheda VIII 178—79, 218—

Wij hebben straks gezien dat Atayde sultan Tabaridja met zijn gezin en zijne voornaamste raadslieden naar Indie zond om zich voor Nuno da Cunha te verantwoorden. De uitslag van het verhoor was niet gunstig voor Atayde, doch Da Cunha, die met hem bevriend was, wilde hem niet nog meer in onlegenheid brengen dan hij thans reeds was en hield den sultan en de zijnen voorloopig in Indië achter. De gouverneur zag echter in dat de toestand in de Molukken zoo niet kon blijven en besloot Atayde te vervangen door Antonio Galvão, wien de koning het kapiteinschap in de Molukken had toegedacht. Galvão wiens vader en vier broeders reeds hun leven in dienst des Konings verloren hadden ¹, was een man op wien men ten volle kon vertrouwen en wien het niet te doen was om zich te verrijken. Dit bleek ook al aanstonds bij zijne uitrusting, want de opzichter over den handel (vêdor de fazenda) in Indië had geen geld te missen, zoodat hij zijn eigen vermogen daarvoor moest aanspreken. Zijn goede naam had echter ten gevolge dat het hem gelukte de beste troepen aan te werven die tot nu toe naar de Molukken gegaan waren en zelfs eenige vrouwen over te halen om mede te gaan, ten einde de bewoners te doen zien dat het hem ernst was daar eene kolonie te vestigen. Met het oog daarop werd ook het noodige bouw materiaal en huisraad medegenomen.

Den 18 Juni 1536 met twee schepen (dat van den koning en een door hem zelven bevracht) te Malaka aangekomen, was hij genoodzaakt om tot herstel zijner gezondheid, die veel geleden had, zijn intrek in de vesting te nemen, maar er kwamen zulke dringende oproepingen van Ternate dat hij, slechts ten halve hersteld, besloot de reis voort te zetten. Al wat hij bezat besteedde hij om het volk dat zich door de kwade geruchten van de Molukken liet afschrikken om verder te gaan, daartoe over te halen, en zelfs zijn zilwerwerk ging in de smeltkroes om op Java, door een jonk die hij daarheen zond een voorraad rijst te kunnen opdoen. Reeds den 18 Augustus ging hij onderweg; Burnei aandoende, ondervond hij hier reeds aan de ontvangst die hem te beurt viel, welk een slechten naam zijne landgenooten zich door hun gedrag in de Molukken verworven

25, 262—82, 306—17; Correa III 567—68, 632—37, 725—40; Andrada II 134 v°; III 10—11, 38—43; Couto IV 2 p. 293—300, 328—35, 444—47; Barros-Lavanha IV 2 p. 146—169.

¹ Zie vorig gedeelte bl. 401.

hadden; hij haastte zich dus de reis vooat te zetten en kwam zoo als wij zagen den 25 October te Ternate aan.

Hoeveel slechts hem hier ook van Atayde verteld werd, Galvão wilde niets ten zijnen nadeele doen vóór hem zijne schuld overtuigend gebleken was. Zijn eerste werk, toen hij het bestuur had overgenomen, was om een billijken tax vast te stellen voor de levensmiddelen, waarin de manschappen hun soldij ontvingen, en die men hun vroeger dikwijls zeer duur had laten betalen. De wetten die in Indië geldig waren, zoo wereldlijke als geestelijke, werden ook hier, om alle willekeur te weren, van kracht verklaard, en het rechtswezen geregeld. Het geschut van de vesting, dat hij in slechten toestand vond, werd zooveel mogelijk hersteld, en bij al het werk dat er te verrichten viel ging Galvão zelf voor; zoodat in korten tijd vele verbeteringen tot stand kwamen.

Intusschen hielden de verbonden vorsten niet op de Portugeezen zooveel mogelijk afbreuk te doen. Galvão deed den eersten stap tot den vrede door een zijner officieren naar hun hoofdkwartier op Tidore te zenden. Men zeide hem dat de oorlog alleen aan Atayde te wijten was maar dat men over zijn voorstel zou beraadslagen. Intusschen werd een wapenstilstand toegestaan. De Ternatanen eerbiedigden dien echter zeer weinig, en toen Galvão niets naders van Tidore vernam trad hij in overleg met zijne officieren en stelde hun voor een stouten stap te doen en den vijand, in weerwil van zijne overmacht, in zijn voornaamste schuilhoek te gaan bestoken. Het kwam hem raadzaam voor daarmede niet te talmen daar men vooreerst geen hulp van Malaka te wachten had en de voorraad levensmiddelen slechts voor acht maanden strekte. Van een der vijanden, dien men bij een schermutseling gevangen nam, vernam men dat zij hun hoofdkwartier op Tidore niet ver van de hoofdplaats op een moeielijk toegankelijke rots aan den zeekant gevestigd hadden, en dat de verbonden vorsten van geen vrede wilden weten.

Galvão liet Atayde in de vesting op Ternate achter en stak met zijne kleine krijgsmacht van 170 Portugeezen en eenige Ternataansche hulptroepen naar Tidore over. Des nachts landde hij aan een kant van de rots die niet van de hoofdplaats uit zichtbaar was, met het grootste deel der manschappen, terwijl de schepen onder trompetgeschal op de haven aanvoeren, alsof zij van zins waren daar te landen. Toen de rots halverwege beklommen was, hetgeen zeer moeielijk en daardoor zeer lang-

zaam ging, werd de vijand hen gewaar en kwam in grooten getale op hen af, aangevoerd door den dapperen Dajâl in pantser en helm gedost. Zij liepen spoedig gevaar door de overmacht omsingeld te worden, toen tot hun geluk Dajâl zwaar gewond van het slagveld gedragen werd. In de verwarring die hierdoor ontstond drongen de Portugeezen voorwaarts, sloegen den vijand op de vlucht en bereikten weldra de hoogte waar zij niets dan slecht verschanste bamboezen woningen vonden, die zij in brand staken. In de hoofdplaats was bij de verschijning der vluchtenden de verwarring algemeen, de sultan en de zijnen namen de wijk naar het gebergte, en de bemanning der schepen was reeds geland en aan 't plunderen gegaan, toen Galvão met de zijnen aankwam, en bevel gaf ook hier de huizen in brand te steken.

Hij wilde echter Tidore niet verlaten voor de verdedigingswerken geslecht waren. Terwijl men hiermede bezig was en den nacht op de schepen doorbracht, trachtte de vloot van den vijand hen tweemaal des morgens het landen te beletten, maar door de waakzaamheid der Portugeezen werden zijne pogingen vrijdeld, zoodat de verbonden vorsten eindelijk besloten om uiteen te gaan en zich weder naar hunne eilanden te begeven. Dajâl, de ziel van den opstand, was intusschen aan zijne wonden bezweken. Na eenige onderhandelingen werd nu de vrede met Tidore hersteld, op voorwaarde dat de sultan de kruidnagelen tegen factorijprijs aan Portugal zou afstaan, het geschut en de wapenen die hij veroverd had zou uitleveren en geen anderen vorst tegen hen hulp zou verleen.

Toen Galvão de goede gezindheid van den sultan gebleken was, besloot hij naar Djilolo over te steken, om ook den vorst van dat rijkje tot den vrede te dwingen, maar een storm dwong hem met zijne schepen de haven van Ternate binnen te loopen. Thans weigerden zijne manschappen den strijd voort te zetten omdat de moesson voor de vaart naar Malaka was ingetreden en zij verlangden hun voordeel te doen vóór de vrachtschepen vertrokken. Galvão berustte hierin en gaf bevel twee schepen voor de terugreis gereed te maken. Maar bij het opdoen van kruidnagelen voor de faktorij ondervond hij dezelfde moeilijkheden als zijne voorgangers, en daar hij een eerlijk en belangeloos man was, die ernstig begeerde dat de Regeering voor hare aanzienlijke uitgaven ten bate der Molukken ¹ eenigzins

¹ 10 à 12.000 cruzados (d. i. drie of viermaal zooveel guldens) jaarlijks. Castanheda VIII 379.

zou worden schadeloos gesteld, was er ditmaal geen sprake van dat de bevelhebber even als bij vroegere gelegenheden eindigen zou „de hurler avec les loups”. In den officiëlen inventaris der inkomsten en uitgaven in Indië, in 1554 opgemaakt ¹, wordt vermeld dat Nuno da Cunba, ziende dat volgens de oude regeling van den nagelhandel de Regeering voor den eenmaal vastgestelden prijs geene nagelen meer kon bekomen, daar de manschappen, wie het geoorloofd was voor eigen rekening te handelen, er zelve meer voor betaalden, in overleg met personen die in de Molukken geweest waren en dus den toestand van nabij kenden, in 1535 tot eene andere regeling overging. Men besloot toen dat voortaan de manschappen in hunne aankopen zouden worden vrijgelaten op voorwaarde dat zij een derde voor factorijprijs, die op 3 pardaos ² de bahar werd vastgesteld, aan de Regeering afstonden. Aan Galvão was opgedragen deze nieuwe regeling ten uitvoer te brengen ³, maar daar hij bespeurde dat men de nagelen reeds voor veel hooger prijs opkocht, schijnt hij eerst bevel gegeven te hebben, dat niemand anders dan de faktor aankopen zou mogen doen. Dit baatte echter niets, want zelfs Atayde, wien hij zoo welwillend bejegend had, en de overige officieren werkten hem tegen, en de Molukkanen verkochten natuurlijk aan den hoogsten bieder. Te vergeefs betoogde Galvão dat dit opjagen van den prijs alleen aan de verkoopers ten goede kwam, en dat zijne landgenooten verstandiger zouden doen alleen den faktor te laten kopen, van wien zij zich dan tot veel lager prijs zouden kunnen voorzien; men luisterde niet naar hem want men vreesde waarschijnlijk dat de faktor het leeuwendeel voor de Regeering zou behouden. Of Galvão al zelf het voorbeeld gaf met de nagelen die hem door de vorsten geschonken werden, het vond geen navolging, en hoewel hij zijn leven in gevaar stelde om te beletten dat de vrachtschepen met particuliere lading vertrokken eer het derde deel aan den koning voor factorij-prijs was afgestaan, de tegenstand was te algemeen en de schepen voeren weg. Men wist bij ondervinding, zegt Castanheda, dat de straf in Indië wel zou uitblijven; er waren te veel belangen mede gemoeid.

Met de retourschepen keerde een groot deel der manschappen

¹ Tombo do estado da India, a. w. bl. 112.

² De pardao gold 360 reis (d. i. nu ongeveer f 1). De betaling geschiedde in goederen uit de factorij tegen taxatie.

³ Dit blijkt uit Castanheda VIII 381 ond.

naar Indië terug. Galvão stelde een verslag op van het voorvallene voor den bevelhebber te Malaka en den gouverneur van Indië en zond een zijner officieren in een karveel naar Banda om het aan den kapitein die zich daar bevond en naar Malaka ging te overhandigen. Deze trof daar Manuel da Gama, een bloedverwant van Atayde, die reeds gewaarschuwd was, de papieren weigerde mede te nemen en hem dwong te vertrekken, zoodat hij Ambon moest aandoen om water in te nemen. Hier vond hij zooowel Atayde met zijn schip als Antonio Pereira, den vlootvoogd van Malaka; met welk doel de laatste hier was wordt niet gemeld ¹. Pereira dwong hem eveneens, op aanstoken van Atayde, de reede te verlaten, zoodat hij onverrichter zake naar Ternate terugkeerde. Waarschijnlijk haalden die kapiteins de schouders op over den belangeloozen ijver van Galvão.

Intusschen waren de Ternatanen nog altijd in opstand, en zou Galvão, nu zijne troepen zoo geslonken waren, hen moeilijk tot onderwerping hebben kunnen dwingen. Hij nam dus Kaitsjil Rade, den broeder des sultans van Ternate, die de Portugeezen al meermalen diensten bewezen had, in den arm om met de hoofden (sengadji's) op Ternate te onderhandelen. Deze bleven eischen dat Heirun, die hun door Atayde als sultan was opgedrongen, zou afgezet en Tabaridja teruggeroepen worden; vóór diens terugkomst, althans zoo deed de Tidorees het voorkomen, wilden zij Galvão zelven als hun vorst erkennen. Galvão was echter niet eerzuchtig genoeg om van dat aanbod of dien wenk gebruik te maken en bracht het door geschenken zoo ver dat men ten laatste Heirun erkende, waarop de uitgewekenen langzamerhand naar het eiland terugkeerden. Ook de vorsten van Djilolo en Batjan traden door bemiddeling van Tidore tot den vrede toe, ontvingen aanzienlijke geschenken, en leverden eenige gevangenen, geschut en wapens aan Galvão uit ².

¹ Vergelijk het volgende hoofdstuk.

² Zie over Galvão's komst en bestuur tot dezen tijd: Castanheda VIII 296—98, 360—83, 414—15; Correa III 710—11, 800—13, 863; Andrada III 33, 58—62, 76; Couto IV 2 p. 439, 40; V p. 144—54; Barros-Lavanha IV 2 p. 554—88.

ZESDE HOOFDSTUK.

Zeetocht onder Hernando de Grijalva van Peru naar de Molukken. Wel-
dadig bestuur van Antonio Galvão op Ternate. Bekeeringsijver van Fernão
Vinagre op Halmaheira. Onderneming tegen de Hitueezen op Ambon. Ves-
tiging der Portugeezen op dat eiland. Handelsbetrekkingen met de Makas-
saren. Zeetocht van Francisco de Castro. Zijne bekeeringen op Mindanao.
Bekeeringen in de Molukken. Antonio Galvão wordt vervangen door Jorge
de Castro.

Kort nadat de vrede hersteld was, werd aan Galvão kennis
gegeven dat in het vaarwater der Molukken, aan den kant der
Papoesche eilanden, twee Spaansche schepen gezien waren. De
bewoners hadden de bemanning niet toegestaan aan land te gaan,
volgens het zeggen van de berichtgevers: omdat zij niet wisten
of dit aan Galvão aangenaam zou zijn, maar hen naar Ter-
nate verwezen.

Deze schepen waren in 1536 onder bevel van Hernando de
Grijalva, die zich reeds door verschillende ontdekkings-tochten
aan de westkust van Amerika had bekend gemaakt, door Cortés
naar Peru gezonden met hulptroepen voor Pizarro ¹. Cortés,
een dier echte descubridores die niet rustte zoolang er nog ont-
dekkingen te doen waren, had aan Grijalva last gegeven van
Peru uit met de beide schepen, die daartoe van het noodige voor-
zien waren — het tweede stond onder bevel van zekeren Al-
varado — langs den evenaar naar de Molukken te stevenen.
Van dezen tocht is ons zeer weinig bekend geworden. De beide
schepen, volgens Couto in April 1537 uitgezeild, voeren dan
eens eenige graden boven, dan beneden de linie, zonder land
te ontdekken, totdat men groot gebrek kreeg aan water en
voedsel. Grijalva zou toen naar Mexico hebben willen terug-
keeren, maar de wind was hem tegen, zoodat men den steven
moest wenden naar de Molukken. Rondwalende tusschen de

¹ Herrera, Historia geral. Dec. V p. 251; Galvão ed. by Bethune p. 202.

eilanden der Papoes, zou toen het meerendeel der bemanning, waaronder ook Grijalva, zijn omgekomen; Couto en Herrera verhalen dat hij bij een muiterij om het leven werd gebracht; de eerste voegt er bij dat zijne weigering om zich met de schepen in Portugeesch vaarwater te begeven daarvan de oorzaak was. Hierop schijnt men gepoogd te hebben hier en daar in de Molukken aan land te gaan maar overal te zijn afgewezen; Ternate wilden zij natuurlijk vermijden. Ten laatste gingen de schepen, die lek geworden waren, aan de kust van een der Papoesche eilanden verloren. De overgebleven bemanning werd door de inwoners omgebracht of stierf van gebrek; slechts drie of vier hunner die in leven gebleven waren werden door Galvão losgekocht. Hij vernam van hen dat in Mexico een eskader met bestemming naar de Molukken werd uitgerust. Ook deelden zij hem eenige bijzonderheden mede omtrent hun reis, die wij in zijn werk over de ontdekkingen vinden opgeteekend. Na meer dan duizend mijlen ver gevaren te hebben zonder land te zien, noch aan deze noch aan gene zijde van den evenaar, ontdekten zij een eiland genaamd Acea, dat van de nageeilanden ongeveer 500 mijlen westelijk scheen te liggen; verder op kregen zij een ander in het gezicht dat zij Visschers eiland (dos Pescadores) noemden. In dezelfde richting zagen zij een ander dat Haime heette, ten zuiden van den evenaar, een ander dat den naam droeg van Apia, en vervolgens het eiland Seri; daarop een graad noordelijk varende kwamen zij aan een eiland Coroa genoemd. Van daar begaven zij zich naar een ander bezuiden de linie, Meonsun geheeten, en van daar naar Bufu, op dezelfde parallel. Al deze eilanden werden bewoond door zwarten met kroeshaar, die de bewoners der Molukken Papuas noemen ¹.

Na deze eilanden verlaten te hebben bereikten zij andere, Gueles (bij Argensola Gelles) geheeten, op 1° Nbr., 124 of 125 mijlen ten O. van Moro, wier bewoners bruin zijn met sluik haar even als die der Molukken. Verder deden zij ook Moro aan en andere eilanden die door Galvão niet genoemd worden.

Het is niet mogelijk met zulke onbepaalde gegevens de ligging van de meesten dier eilanden uit te maken. Haime was waarschijnlijk hetzelfde eiland als Hamey in 1528 door Saavedra bezocht ² en zal even als Apia, Seri, Coroa tot de eilandgroep

¹ Couto spreekt van eene „ilha chamada Crespei“, maar daar cresco in 't Sp. en Ptg. kroeshaarig beteekent is de oorsprong van dien naam niet ver te zoeken.

² Zie vorig gedeelte, bl. 418 aant. 1).

ten N. der Geelvinkbaai behoord hebben. In¹ Meonsun en Bufu herkennen wij het Menufu en Bufu van Menezes¹ en hebben wij denkelijk de Meossu of Meospalu-eilanden (Amsterdam en Middelburg op de kaart van Weyland) te zien. De Gueles of Gelles, waar de bewoners op de Maleiers geleken doch naar 't bericht bij Argensola eene andere taal spraken, blijken volgens de aangewezen ligging de Mafia of S. Davids (ook Freewill) eilandjes geweest te zijn, bewoond door Mikronesiërs².

Hoe zwaar de taak was die Antonio Galvão op zich genomen had om de toestanden in de Molukken te verbeteren, bleek wederom toen Jorge Mascarenhas (in April 1537 van Kotsjin afgezeild) daar aankwam om nagelen te laden. Hij bracht een bevelschrift van de Regeering mede om den particulieren handel te verbieden zoolang zijn schip niet geladen was, en bovendien een verlot aan hem en zijne manschappen, zoo ook aan Galvão en de beambten der faktorij, om te gelijker tijd voor eigen rekening aankopen te doen. Dit nu was in hooge mate onbillijk tegenover de overigen, die het hier waarlijk niet gemakkelijk hadden en nu zouden moeten zien dat nieuwe aankomelingen met de voordeelen gingen strijken. Het is dus niet te verwonderen dat zij zich daartegen verzetten en dat er zelfs een poging gedaan werd om Mascarenhas uit den weg te ruimen. Galvão zelf had van het hem vergunde voordeel afgezien, maar Mascarenhas was daartoe niet te bewegen en liet nu om zelf de voordeelen niet te mis en ieder zijn gang gaan. Ook thans kon Galvão niet beletten dat de schepen des konings gebruikt werden om particuliere lading over te voeren, en dat een deel zijner manschappen met Mascarenhas over Banda, waar men muskaatnoten moest laden, naar Indië terugkeerde³.

Hoewel Galvão niet meer dan 150 man op Ternate overhield bracht hij veel meer goeds tot stand dan zijne voorgangers, omdat zijn belangelooze ijver ook zijne minderen aanvuurde en zijne minzaamheid tegenover de Ternatanen hem ook van hunne

¹ Zie vorig gedeelte, bl. 409. De heer Robidé van der Aa had reeds de goedheid mij opmerkzaam te maken op de waarschijnlijke identiteit van Menufu met Meossu.

² Zie over den tocht van Grijalva: Galvão's *Tratado* uitgeg. door Bethune voor de Haklyt-Society bl. 202—5; Castanheda VIII 415—16; Correa III 864; Couto V 2 p. 49—51; Argensola, *Conquista de las islas Malucas* (Madrid 1609) p. 64; Herrera, Dec. VII p. 124; Burney, *History of the discoveries in the South Sea*, I p. 180. Burney heeft den juisten tekst van Galvão niet gekend.

³ Castanheda VIII 417—22; Correa III 864—67; Andrada III 76—77.

medewerking verzekerde. De vesting en de faktorij werden zoo goed als nieuw opgebouwd, met schuren voorzien om den voorraad levensmiddelen en nagelen te bergen; steenen woonhuizen verrezen in de plaats der vroegere houten woningen; vruchtboomen werden geplant en tuinen aangelegd; het water uit een bron op drie mijlen afstands naar de hoofdplaats geleid; de veeteelt aangemoedigd, en alles onder behoorlijk toezicht gesteld. De haven werd verbeterd door het wegbreken van eene rots, die zelfs voor inlandsche vaartuigen den toegang gevaarlijk maakte, en het rif tot een havendam verhoogd; voortaan kon elk zeilschip veilig voor de hoofdplaats ankeren. Ook de Ternatanen werden door Galvão's voorbeeld aangespoord om hunne woningen te verbeteren en zich op vreedzame bedrijven toe te leggen, en niet weinig werkte daartoe mede dat hij den Sultan, die tot nog toe in de vesting zijn verblijf had gehouden, de vrijheid schonk en daardoor in staat stelde een huwelijk aan te gaan, wat alleen kon geschieden als hij een eigen verblijf bewoonde. De achting die de Ternatanen voor Galvão koesterden was zoo groot dat hij in de Molukken bij den naam van „vader” bekend werd, en meer macht over hen bezat dan een zijner voorgangers door geweld had kunnen verkrijgen. Wat zonder hem in dezen tijd van de Portugeezen op Ternate zou geworden zijn is zeer kwestieus, daar zij twee jaren lang weinig of geen handelswaren uit Indië ontvingen, wier verkoop hun in gewone tijden in staat moest stellen in hun onderhoud te voorzien ¹.

In het landschap Moro op Halmahera schijnen de radja's hunne onafhankelijkheid in dezen tijd ook tegenover Tidore en Ternate te hebben willen handhaven. Galvão had Kaitsjil Rade van Tidore reeds bij de onderwerping van sommige plaatsen gesteund, toen een dier radja's de bevolking weder in opstand bracht en met een vloot de kusten afliep, ja zelfs Ternate bedreigde. De sultan van Tidore rustte hierop zijne korakora's ten oorlog uit, en een veertigtal Portugeezen, onder aanvoering van een moedig geestelijke met name Fernão Vinagre nam aan de onderneming deel. Bij de eerste ontmoeting der beide vloten vond de aanvoerder der opstandelingen den dood en namen de overigen de vlucht. Hierop ging Vinagre aan land, herdoopte verscheidene bewoners die vroeger Christenen geweest waren,

¹ Castanheda VIII 455—57; Barros IV 2 p. 596—99.

doopte er velen voor het eerst, en vond hen, wat zijne landgenooten op Ternate niet minder aangenaam zal geweest zijn, bereid om deze voortaan van levensmiddelen te voorzien. De vriendschapsbetrekkingen met de bewoners van Moro werden door Galvão nog nauwer aangeknoopt. daar hij verscheidene kinderen van de nieuw-bekeerden naar Ternate liet komen om hun lezen en schrijven te leeren. De vaders werden door geschenken te vriend gehouden, hetgeen veelal in het Oosten eene voorwaarde voor bekeeringen is ¹.

Wij hebben gezien dat de Portugeezen nu en dan Ambon aandeden om zich van ververschingen te voorzien. Omtrent eene vestiging op dat eiland laten de Portugeesche schrijvers ons in 't onzekere, doch Valentijn weet ons te verhalen ² dat zij reeds vroeg eene «logie of woonplaats» op de noordkust bezaten tusschen Mamala en Hitu Lama, waartoe misschien het overbrengen der nagelcultuur van de Molukken naar Ceram en Ambon, dat in dezen tijd moet hebben plaats gehad, aanleiding gaf ³. De Hitueezen, die Mohammedanen waren en zelve ter zee voeren, vreesden echter dat zij zich hier evenals in de Molukken het monopolie zouden trachten te bemachtigen, en daar zij zich bovendien door hun ongebonden levenswijze gehaat maakten, werden zij eindelijk na een verblijf van veertien jaren op Hitu, genoodzaakt het noordelijk schiereiland te verlaten en zich op het zuidelijke, Leitimor, te vestigen. De bewoners van dit laatste, die heidenen waren en veel te lijden hadden van de Hitueezen, zouden omstreeks het jaar 1536 de vriendschap der Portugeezen gezocht en hen uitgenoodigd hebben zich bij hen te vestigen; zelfs zou een hunner hoofden, de Orang Kaja van Hative met name Bermein of Parmein «met zijne zuster en 't meeste volk van die negorij» naar Malaka en van daar naar Goa gegaan zijn om tegen de Hitueezen hulp te verzoeken, en zouden zij daar voor 't meerendeel den doop hebben ondergaan. Door de Hitueezen verdreven, zochten nu de Portugeezen eene geschikte plaats aan de noordkust van Leitimor ⁴ om zich te vestigen en vonden die eindelijk in de buurt van de tegenwoordige hoofdplaats.

De Hitueezen dreven intusschen veel handel in de Molukken,

¹ Castanheda VIII 417, 459; Barros IV 2 p. 588—89; Couto V 2 p. 51—53.

² II 2, p. 15. Vgl. III 1, p. 28.

³ Vgl. hiervóór bl. 22.

⁴ Leitimor wordt reeds genoemd door Pigafetta.

en dit was in dubbel opzicht nadeelig voor de Portugeezen, want niet alleen werden daardoor de nagelen schaarscher en duurder, maar de bewoners der Molukken verkregen in ruil wapenen (die zoo als wij vroeger zagen vooral op Celebes vervaardigd werden) en geschut, dat zij waarschijnlijk van Java haalden. Toen nu Galvão in 1538 vernam dat zich weder een groote vloot van jonken van Java, Banda, Makassar en Ambon, aan de kust van het laatstgenoemde eiland verzamelde om naar de Molukken te gaan, verbond hij zich met den sultan van Tidore om hen te voorkomen. Vijfentwintig korakora's waarop zich 200 Tidoreezen onder Kaitsjil Rade, 200 Ternatanen en 40 Portugeezen onder den vlootvoogd Diogo Lopez d'Azevedo inscheepten ¹ begaven zich naar Ambon en vonden daar de vloot die zij zochten. Deze, waarschijnlijk op geen aanval verdacht, werd met weinig moeite uiteengedreven en eenige jonken werden buit gemaakt, waarin men veel wapenen, geschut en geld vond. Hierop voer men de kusten langs, sloot overal vriendschap of dwong de onwilligen tot onderwerping. Op drie plaatsen, die Castanheda Atiua, Mantelo en Nuciuël noemt (Hative, Aman-telo, Nussanivel), allen aan de noordkust van Leitimor en in den omtrek van de tegenwoordige hoofdstad, waar zich zoo als wij aanstonds zagen reeds Portugeezen gevestigd hadden, gingen sedert op hun aandrang, vele inwoners tot het Christendom over ². Valentijn voegt er bij dat de Portugeezen hier, in weerwil van den aanvankelijken tegenstand dee bergbewoners, thans ook een fort bouwden.

In het jaar 1538 werden nog twee verkenningstochten op last van Galvão ondernomen. De eerste had plaats onder João Fogaça, een neef van Galvão, naar de Papoe-eilanden, en ten doel om te onderzoeken of er nog eenig spoor te vinden was der twee Spaansche schepen en, volgens Couto, of hier kans bestond op uitbreiding van het Christendom. Het eenige wat wij van dezen tocht vernemen is dit, dat men van de schepen die bleken vergaan te zijn, geen spoor ontdekte, en dat Fogaça vriendschap sloot met de „koningen” dier eilanden en met een voorraad levensmiddelen van daar terugkwam ³.

¹ Ik volg hier Castanheda, doch men vergelijke ook Valentijn I 2 b. 101, II 2, bl. 16, III 1 bl. 29. Van Jarricus kan V. geene bijzonderheden ontleend hebben, die men niet bij de Ptg. schrijvers vindt.

² Castanheda VIII 458—59; Barros-Lavanha IV 2 p. 590; Couto V 2. p. 53—55.

³ Castanheda VIII 459; Couto IV 2 p. 84.

Tot den tweeden tocht gaf het bezoek van twee Makassaren op Ternate aanleiding, die zich lieten doopen en daarop naar Makassar, dat men nog voor een eiland hield (*ilha do Macassar*) terugkeerden, van waar zij later wederkwamen met een vracht sandelhout, eenig goud, wapens en andere handelswaren; de Makassaren waren volgens deze boden verlangend om handelsbetrekkingen met de Portugeezen aan te knopen, en velen hunner zou men geneigd vinden om tot het christendom over te gaan; zij hadden daartoe reeds eenige jonge lieden medegebracht, die dadelijk „het water van den doop“ ontvingen. Galvão verblijdde zich zeer over die goede vooruitzichten en gaf aanstonds bevel om een schip zeilklaar te maken, waarover hij het bevel opdroeg aan Francisco de Castro. Deze moest met de vorsten van het eiland vriendschap sluiten, waartoe hem de noodige geschenken en goederen werden medegegeven, en de zaak der bekeering niet uit het oog verliezen. De Castro vertrok in Mei van Ternate maar werd door hevigen tegenwind naar het noorden afgedreven en kwam den 26 Juni aan een groep eilanden die hun tot nu toe onbekend was, op grooten afstand ten N. der Molukken gelegen en door heidenen bewoond. Hij deed een der eilanden ¹ aan, volgens Castanheda op $12\frac{2}{3}^{\circ}$ gelegen en dat de inwoners, die zij niet verstonden, Chedigão ² noemden, sloot vriendschap met den vorst, door elkanders bloed te drinken, en haalde hem over, zeer tegen den zin van zijne raadslieden, om zich te laten doopen. Daar de kapitein op zijn schip wilde blijven had die plechtigheid hier plaats. Met den vorst gingen zijne drie broeders, zijne vrouw en een zoon, 130 aanzienlijken (*fidalgos*) en velen uit het volk tot het Christendom over. Na een verblijf van 24 dagen verliet De Castro het eiland tot groot leedwezen der bewoners, en ging „van daar langs het eiland Mindanao“ waar hij eene „stad“ aandeed met name Soligão, die aan den mond eener rivier lag. Ook hier liet zich de vorst met zijne gemalin, twee zonen en wel 150 volgelingen doopen. Op hetzelfde eiland werd hun voorbeeld gevolgd door den radja van Butuão, dien van Pimilara en dien van Camiguy met hunne gezinnen en velen hunner onderdanen, zoowel uit den adel als uit de lagere volksklasse. Toen Francisco de Castro zich van hier naar Makassar

¹ Castanheda spreekt van „een eiland der Celebes“ dat is bij hem een der Filippijnen. Vergelijk hiervóór bl. 24.

² Bij Couto Setigano; bij Barros-Lavanha: Satigano.

wilde begeven had hij weder met tegenwind te kampen, zoodat hij gedwongen was naar Ternate terug te keeren, waar hij vele kinderen der nieuwe bekeerlingen medebracht om onderwezen te worden in het Christelijk geloof en de Portugeesche taal. Galvão nam dit zeer ter harte en voedde hen op alsof het zijne eigene kinderen waren.

Aldus Castanheda ¹. Galvão zelf, in zijn werk over de ontdekkingen, vermeldt geene namen van plaatsen, maar wel eenige „vreemdigheden“ die men op Mindanao aantrof, zoo als een vreemde soort van varkens, een boom die gif en tegengif te gelijk voortbrengt, enz. Volgens hem werden niet minder dan zes „koningen“ met hunne vrouwen, kinderen en onderdanen gedoopt. Wat nu „Chedigão“ betreft, wij weten te weinig van den koers van het schip om de ligging van dat eiland te kunnen bepalen ². Soligão kan van Surigao aan de noordkust van Mindanao verbasterd zijn; Butuan, iets zuidelijker, wordt reeds door Pigafetta en Oviedo vermeld; Camiguin is het kleine vulkanische eiland dat een weinig ten westen van de baai van Butuan ligt; Pimilara doet in den klank aan Yligan denken.

Daar het geschiedwerk van Castanheda met den tocht van Francisco de Castro eindigt moeten wij ons voor het laatste jaar van Galvão's bestuur tevreden stellen met de schrale mededeelingen van Couto. Het voorbeeld van de eilanders in den omtrek die het Christendom hadden aangenomen werd ook door velen in de Molukken gevolgd, hoewel de sultans van Ternate, Tidore en Djilolo, waarschijnlijk door hunne hadji's daartoe opgezet, hun best deden dit te beletten en afkondigden dat hunne onderdanen die Christenen werden hunne eigendommen verloren en als slaven zouden worden beschouwd ³. In weerwil van dien tegenstand traden zelfs een Ternataansche prins ⁴,

¹ VIII 460—61. Vgl. Couto V 2 p. 88—90 (bij wien de plaatsen op Mindanao: Seligano, Betuano, Pimilano en Camisino genoemd worden); Barros—Lavanha IV 2 p. 592—94 (die de vorigen volgt), en Galvão, a. w. bl. 208—9.

² Het eiland Gatigan of Satighan bij Pigafetta lag tusschen Leyte en Cebu en kan dus niet bedoeld zijn. — Ik vermoed dat De Castro ten O. der Filipijnen werd afgedreven en de zeestraat van Surigao weder binnenkwam. Chedigão kan wel tot de Marianen- of Carolinen-groep behoord hebben.

³ Er staat eigenlijk: gevangen.

⁴ Couto noemt hem Cachil Colão. Kaitsjil en Kolano zijn beiden titels.

een neef van den vorst van Djilolo, en wat meer zegt een aanzienlijk Arabier tot het Christendom toe. Vol ijver voor de uitbreiding van zijn geloof, dacht Galvão geheel niet aan de behartiging zijner eigene belangen; zelfs de nagelen die hem geschonken werden liet hij in de faktorij brengen, want, zeide hij, een kruid dat met vijf knoppen gekroond was en als 't ware de vijf wonden van Christus voorstelde, behoorde alleen aan den koning van Portugal, die deze in zijn wapen voerde. In plaats dus dat deze edele dweeper zich in de Molukken een vermogen verwierf had hij, toen in 1540 Jorge de Castro hem als bevelhebber op Ternate kwam vervangen, al wat hij bezat aan de bevordering der belangen van zijn land en van de bewoners dier verre gewesten te koste gelegd. Men zou verwachten dat hij bij zijn terugkomst in Portugal voor die officers schadeloos werd gesteld. Het tegendeel had plaats. Men haalde waarschijnlijk de schouders op over zijn onverstand en liet hem in een hospitaal sterven. Zoo werd in Portugal onbaat'uchtigheid beloond ¹.

¹ Couto V 2 p. 89 93; Barros-Lavanha IV 2 p. 594—95, 599. Vgl. de opdracht van Francisco de Sousa Tavearez voor Galvão's *Tratado* (1563). Volgens den laatste zou Galvão „een millioen“ (hum conto) jaarlijksche rente als schadevergoeding geëischt hebben. Want, voegt hij er bij, hij was een man van uitersten, evenzeer in 't volbrengen van zijn plichten als in de schatting van 't geen hij meende verdiend te hebben. Als met een „conto“ een conto de reis bedoeld wordt (omstr. f 2700), dan was die eisch toch nog zoo heel groot niet. En iets anders kan er moeilijk mede bedoeld zijn, want dan zou Tavearez wel een „conto de ouro“ gezegd hebben.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Pero de Faria bevelhebber te Malaka. Gezantschap van een Bataksch vorst aan de Westkust van Sumatra. Fernão Mendez Pinto bezoekt diens rijk. Zijn wedervaren te Queda. Zijn tocht naar Aru en schipbreuk aan de rivier van Siak. Aru door den Sultan van Atjeh veroverd. De vorstin van Aru roept de hulp in van den Sultan van Djohor, die de Atjehers uit Aru verjaagt. Tocht van Pinto naar Pahang, Patani en Ligor.

In Juni 1539 kwam de bejaarde Pero de Faria, die reeds eenmaal voor korten tijd het bestuur te Malaka had waargenomen ¹, Estevão da Gama als bevelhebber opvolgen. Op zijn schip bevond zich een jong soldaat, arm maar ondernemend, en die van de gelegenheid die zich in het verre Oosten tot avonturen aanbood, dapper gebruik heeft gemaakt en er misschien meer heeft ontmoet dan hem lief was, de befaamde Fernão Mendez Pinto. Het tooneel van die avonturen is voor een deel de Maleische archipel met de staten van het Maleische schiereiland, en ze vallen juist in den tijd dat het geschiedverhaal van Castanheda ons begeeft en de berichten bij de overige schrijvers hoe langer hoe schaarscher worden. Daarom heeft het verhaal, dat Pinto ons van zijne wederwaardigheden heeft nagelaten, wel meer belang, maar daardoor is het ook dikwijls moeilijk de duisterheden die er in voorkomen op te helderen, en uit te maken wat wij er van te gelooven hebben. Over 't algemeen komt het mij voor en is mij voor een deel door de vergelijking met deze en gene mededeeling bij andere schrijvers gebleken dat wij hem ten opzichte van zaken en gebeurtenissen waarvan zijne landgenooten kennis konden dragen over 't algemeen wel kunnen vertrouwen, maar dat hij bij 't verhalen van persoonlijke avonturen, waarbij zijne waarheidsliefde dien toets niet had door te staan, aan zijne fantasie wel eens den vrijen teugel viert. Ook zijn de namen van plaatsen en personen vooral

¹ Zie vorig gedeelte bl. 401.

in die gevallen dikwijls niet t'huis te brengen; althans mij is dit niet mogen gelukken. Wat overigens de fraaie redevoeringen betreft die hij ter wille van den „klassieken“ historiestijl de inlandsche vorsten en hooge personagien laat houden, het spreekt van zelf dat die door hem verzonnen zijn. Aardig is het dat hij die gelegenheden aangrijpt om, zoo het heet door den mond van anderen, aan zijne landgenooten harde waarheden te zeggen.

Faria, die van vroeger aan de naburige vorsten bekend was, werd door gezanten van hunnentwege verwelkomd; tot die vriendschappelijke gezindheid zal, zoo als wij vroeger reeds opmerkten, de vrees voor Atjeh veel hebben bijgedragen. Onder deze gezanten, verhaalt Pinto, bevond zich de zwager van den „vorst der Bataks (rey dos Batas), die op Sumatra woonde aan den kant van den Oceaan (de westkust) waar men onderstelt dat het goudeiland ligt, waarnaar koning João III eenige malen schepen ter ontdekking uitzond.“ Den gezant noemt hij Aquarem Dabolay, den vorst zelven Angeessiry Timorraja. De eerste bracht een rijk geschenk van aloë- en kalamba-hout en vijf quintalen welriekende benzoë (beyoim de boninas) voor Faria mede, benevens een brief op boomschors in het Maleisch geschreven dien Pinto mededeelt. De vorst verklaarde „op nieuw“ zijne vriendschap te begeeren en bood aan een nieuw handelsverdrag te sluiten, waarbij hij van zijn kant brieven van vrijgeleide voor de vaartuigen zijner onderdanen tot voorwaarde stelde. Ook verzocht hij kogels en kruid, waaraan hij groote behoefte had om de „meineedige Atjehers“ te kastijden, die vijanden van Malaka, met wie hij zweert nooit vrede of vriendschap te zullen onderhouden, zoo lang hij geen wraak genomen heeft over den dood zijner drie zonen, door den tyran van Atjeh omgebracht in de Bataksche plaatsen (povoaçãoes) Jacur en Lingau. De brief was onderteeekend: „uit Panajù, den 5 mamoco van de 8^e maan.“

Al dadelijk stuiten wij op plaatsnamen die ons vreemd zijn: Panaju, Jacur, Lingau. Waar wij die ongeveer te zoeken hebben zullen wij aanstonds zien.

De gezant verklaarde aan Faria door zijn tolk de oorzaak van het geschil met Atjeh. De sultan had geëischt dat de vorst der Bataks den Islam zou aannemen en toen deze dit weigerde was de oorlog uitgebarsten. Bij een beslissenden veldslag waren de Bataks overwinnaars gebleven en hadden zij de vijanden ingesloten en genoodzaakt eene aanzienlijke schadevergoeding uit te keeren. De zoon van den vorst zou echter de zuster van den

sultan ten huwelijk nemen. Hierop dankte de vorst zijne hulptroepen af, maar een paar maanden later kreeg de sultan eene versterking van 300 Turken met retourschepen die peper gebracht hadden naar de Rode Zee ¹ en die hem tevens geschut, wapenen en munitie aanbrachten. Veinzende zich met zijne nieuwe hulptroepen naar Pasei te willen begeven om een ongehoorzamen bevelhebber te straffen, overviel hij plotseling Jacur en Lingau waarbij drie zonen van den vorst der Bataks en 700 van de edelsten en dappersten hunner ² het leven lieten. Om daarover wraak te nemen riep hij thans de hulp der Portugeezen in.

Faria stond den gezant zijn verzoek om ammunitie toe, waarop deze voldaan huiswaarts keerde. Sommige kooplieden te Malaka brachten den gouverneur op de gedachte om eenige Indische waren naar het land der Bataks te zenden, die men daar met voordeel van de hand zou kunnen zetten. Faria liet hiertoe een Maleisch vaartuigje uitrusten, plaatste daarop als bevelvoerder een koopman van Malaka, Chodjah Ali, en noodigde Pinto uit op avontuur met hem mede te gaan, ten einde inlichtingen omtrent het land en ook omtrent het goudeiland in te winnen. Pinto durfde dit niet afslaan en scheepte zich bij de „ongeloovigen“ in. Men deed de kust van Aru aan, voer toen Sumatra langs, de noordpunt om en kwam na vier dagen de westkust te zijn langsgezeild aan een rivier die men zeven of acht mijlen opvoer en waarin zich vele en zeer groote krokodillen, leguanen en slangen bevonden. Het was de rivier waaraan het rijk van den vorst der Bataks lag, in de nabijheid van wiens residentie men het anker uitwierp. Pinto noemt de rivier Guateamgim; het was hoogstwaarschijnlijk de rivier van Singkel, bekend door de vele en groote krokodillen en andere waterdieren die men er in aantreft. ³ De hoofdplaats heette Panadju (Panajù); of dit de plaats aan de Simpang Kanan, den zuidelijken zijtak der rivier van Singkel, kan zijn, die op de kaarten Ponage heet dan of het dicht bij den mond der rivier lag — Pinto spreekt ook van de haven van Panajù — is uit het verhaal moeielijk op te maken.

¹ Vergelijk hiervoor bl. 38.

² Pinto noemt hen „Ouroballoës“ (Mal. hulubalang; Bat. dhubalang, dat is: voorvechter).

³ Zie o. a. H. von Rosenberg's beschrijving van Singkel in het Tijdschrift voor Ind. taal-, land- en volkenkunde, dl. III (Batavia 1855) bl. 402 en in zijn onlangs verschenen werk „Der Malaische Archipel.“

Ook de overige plaatsnamen ¹ zijn voor mij raadselachtig. Evenzeer zou ik een groot vraagteeken willen zetten bij hetgeen Pinto van zijne ontfangst, de aauspraken van den vorst der Bataks, en van den veldtocht tegen Atjeh dien hij bijwoonde mededeelt, want in dat verhaal komen bijna ongeloofelijke dingen voor, o. a. dat den vorst der Bataks hulptroepen gezonden waren door de vorsten van Menangkabau, Indragiri, Djambi, Burnei en Luçon, en dat de oorlog eerst tot een eind kwam toen de sultan van Atjeh versterking ontving van 86 zeilen, waarin zich zoo men zeide 5000 man uitgelezen troepen van Luçon (?) en Borneo ² bevonden. Deze vloot waarop een aanzienlijke Turk, neef van den pasja van Egypte bevel voerde, zou Atjeh te hulp gezonden hebben aan den vorst van Tanasserim die met Siam oorlog voerde. De vorst der Batak's wel begrijpende dat hij tegen die macht niet bestand was zou toen zijn afgetrokken en na vijf dagen met het overschot van zijn leger Panaju weder bereikt hebben.

Uit den oorlog teruggekeerd, hielp Pinto Chodjah Ali zijne waren die nog aan land lagen en uit 100 bahar tin ³ en 30 bahar benzoë bestonden inschepen. De vorst liet onderzoek doen of hij over zijne zaken en de ondervonden behandeling tevreden was, en gaf aan Pinto geschenken mede voor den gouverneur van Malaka. Hierop namen zij weder om de noord de terugreis aan, bezochten de haven van „Junçalão (Udjong Salang, vulgo Junkceylon), en liepen toen de rivier van Parlis in het rijk van Queda (Keddah) binnen om op een gunstigen wind te wachten. Op raad der kooplieden die zich hier bevonden gingen de Chodjah en Pinto bij den vorst hunne opwachting maken met de noodzakelijke geschenken, waarover hij zich tevreden betoonde. Men verhaalde hun dat deze vorst bezig was met de uitvaart van zijn vader te vieren, wien hij vermoord had om zijn eigen moeder (denkelijk zijne

¹ Batorrendão (d. i. baksteen, zegt Pinto); Turbão; de rivier Quilem; — in het rijk van Atjeh: Tondacur, de rivier Penacão, waar de schepen lagen waarin de Turksche hulptroepen gekomen waren, enz. Misschien hebben wij bij Turbão, dat nog 18 mijlen bezuiden de grenzen van het rijk van Atjeh lag, aan Tarumon (Troemon), bij Penacão aan Bakungan te denken, waar dan de grensvesting van Atjeh zou gelegen hebben, in wier omtrek de strijd met de Bataks plaats had.

² Er staat eigenlijk even als boven „homens Lusoës e Borneos.” Vergelijk de aantekening op bl. 65.

³ Dat een koopman van Malaka hier tin zou gekocht hebben, is zeker vreemd; ik denk dat Pinto het verwacht en dat hij het tin te Udjong Salang of te Keddah opdeed.

stiefmoeder), met wie hij reeds verboden omgang had gehad, te kunnen huwen, — en hoe hij de voornaamste grooten des rijks en vele kooplieden had laten vermoorden om zich hunne bezittingen toe te eigenen. Pinto's medgezel Chodjah Ali zou de waarheid van die geruchten ondervinden, want toen hij aan een feestmaal bij een zijner bloedverwanten, een koopman uit Patani, met groote minachting van den vorst sprak, werd hij door spionnen beluisterd, met al zijne dischgenooten opgelicht en op eene gruwelijke wijze ter dood gebracht. Het schijnt echter dat de vorst met den gouverneur van Malaka goede vrienden wilde blijven want hij liet Pinto voor zich komen, en toen deze op het gezicht van een stapel lijken, waarbij hij Ali zou herkend hebben, van angst geen woord kon uitbrengen, liet hij hem eerst tot zich zelve komen en verzekerde hem toen dat hij geen kwaad met hem voor had, en dat men hem gruwelijk belasterde. Hij had wel zijn vader gedood, maar zeer tegen zijn wil en omdat hij anders door hem uit den weg geruimd zou zijn, en hij had zijne (stief-) moeder gehuwd om haar niet als andere weduwen in eenzaamheid te laten verkwijnen. Chodjah Ali en zijne medgezellen hadden den dood verdiend, want zij hadden hem voor een zwijn en zijne gemalin voor een heete teef uitgemaakt. Pinto durfde niets daartegen inbrengen en was blijde toen hij zijn afscheid ontving met een brief voor Faria, en zich weder kon inschepen.

Bij Pulo Sambalang ontmoette hij twee Portugeesche schepen die van Bengale kwamen en een van Pegu, en keerde onder hun geleide naar Malaka terug. Hij verhaalt dat hij aan Faria vele inlichtingen gaf omtrent de kusten en havens die hij had leeren kennen, of waarvan hij berichten had ingewonnen, maar hetgeen hij daarvan in zijn reisverhaal mededeelt is vrij schraal. Wij vernemen o. a. van een ankerplaats in de baai van „Pulu Botum“ (Batu?) waar zich vroeger een Biscaaisch schip had opgehouden dat, zich naar Java willende begeven, in straat Sunda was verongelukt. Pinto vermoedde dat dit schip tot Magalhães eskader had behoord, maar waarschijnlijk is hier sprake van een der Fransche schepen, waarvan ik vroeger heb verhaald. Voorts berichtte hij van de rivier „Lampoug“ van waar het goud van Menangkabau langs de rivieren Jambee (Djambi) en Broteo (?) naar het rijk van Kampar gebracht werd. De koningin van Saba zou daar volgens de Maleische kronieken reeds eene factorij gehad hebben! De nauwkeurig-

heid van deze mededeeling laat even veel te wenschen over als die van de paarlvisscherij „tusschen Pulo Tiquos en Pulo Quenim“, van waar de Bataks ze oudtijds naar Pasei en Pedir brachten om aan de Arabische handelaars te verkoopen, — en die van het „goud-eiland“, dat op 5° Zbr. en op ongeveer 160 mijlen afstand van de noordpunt van Sumatra gelegen en door vele ondiepten en groote stroomingen omgeven was. ¹ Faria, zegt Pinto, schreef dit aan den koning van Portugal, waarop deze in het volgende jaar Francisco d'Almeida ter ontdekking van het goudeiland uitzond om hem te beloonen voor diensten door hem in de Molukken bewezen. Almeida stierf echter onderweg op het eiland Nicobar. ² Daarop werd zekere Diogo Cabral, geboortig van Madera, met die taak belast, maar Martim Affonso de Sousa, destijds gouverneur van Indië, die zich over hem te beklagen had, droeg haar op aan Jeronymo de Figueiredo. Deze vertrok in 1542 met twee fusten en een karveel van Goa ³, maar in plaats van het goudeiland op te zoeken ging hij op buitvaart naar de kust van Pegu. Sedert, zegt Pinto, „werd er over de ontdekking van het goud-eiland niet meer gesproken, hoe voordeelig het ook zijn zou voor deze rijken ⁴ als de Heer wilde dat men dit eiland ontdekte.“

Nog geen maand na zijne terugkomst, den 5 October 1539, werd Pinto weder naar Sumatra gezonden, en wel ditmaal naar Aru aan de noordkust, op een vaartuig met oorlogsbehoeften die dienst moesten doen voor den krijg tegen den sultan van Atjeh, die zijn nabuur geen rust liet. De radja wiens verblijf aan eene rivier lag die Pinto Puneticão noemt, waarschijnlijk de Panel, was zoo slecht voor den oorlog met zulk een machtigen nabuur uitgerust dat Pinto er niet aan twijfelde of hij zou het onderspit moeten delven. Naar Malaka terugkeerende ging het vaartuig waarop hij zich bevond in een storm te gronde, doch hij redde zich met enkelen der bemanning aan de kust, waar zij door visschers werden opgenomen en naar hunne woonplaats gebracht, die Pinto beschrijft als een groot visschersdorp, Siaca (Siak), geheeten en behoorende aan den vorst van Djambi. Waarschijnlijk kwam hij niet aan de hoofdplaats van Siak maar in

²
Joangé
Basitang

¹ Vergel. vorig gedeelte bl. 364. Men zou hier aan Engano kunnen denken, behalve dat daar geen goud is te vinden.

² Ik vind hiervan niets bij andere schrijvers.

³ Zie ook Correa, Lendas, IV 306, wiens bericht volkomen overeenstemt met dat van Pinto, doch die het onder de gebeurtenissen van 1543 plaatst.

⁴ Portugal was toen hij zijn verhaal schreef met Spanje vereenigd.

een dorp bij den mond der rivier. Hij leed hier groot gebrek daar hij van het visschersbedrijf niets verstond, maar werd gelukkig vrijgekocht door een koopman van Palembang ¹, wien hij het uitzicht gaf op een groot losgeld te Malaka. Deze koopman dreef handel in vischkuit, namelijk van de troeboek, eene soort van elft die nog heden in de rivier van Siak in menigte gevangen, en waarvan de kuit gezouten wordt en een belangrijk handelsartikel uitmaakt. ² Hij nam Pinto mede naar eene plaats, vijf mijlen van daar, Sorobaja (Surabaja) geheeten, waar hij nog zooveel troeboek innam als hij laden kon. Volgens Pinto werd zulk eene hoeveelheid van die visch in deze wateren gevangen dat in het vorige jaar niet minder dan 2000 ladingen vischkuit werden ingenomen, elk van 150 à 200 vaten (jarras), het vat van 1000 kuiten. Na eene afwezigheid van drie maanden kwam Pinto te Malaka, waar men hem reeds voor dood had gehouden, terug.

Hier vernam hij later den uitslag van den strijd tusschen Atjeh en Aru, dien hij op zijne uitvoerige manier verhaalt, en waarbij hij het niet aan klachten laat uitbreken dat de Portugeezen hun belang niet beter inzagen om hunne bondgenooten krachtiger tegen den tyran van Atjeh te steunen. Sultan Alaud-dîn van Atjeh had in dezen tijd door bemiddeling van den pasja van Egypte met den sultan der Osmanen een verdrag gesloten, ontfing Turksche en Abessinische hulptroepen, en had te Pasei aan onderdanen van den sultan toegestaan een factorij te vestigen. Door de verovering van Aru zou hij een stap nader komen tot zijn doel en dat zijner Mohammedaansche bondgenooten, om de zeestraten die naar het Oosten leidden te bewaken, de Portugeezen van daar en uit Malaka te verjagen en aldus den zoo voordeeligen handel weder in handen te brengen van de volgers van den Islam. Met dat doel rustte hij eene vloot uit van 160 meerendeels roei-vaartuigen, bemand met 12,000 koppen, waarbij zich 600 man van Malabâr en Gudjerât bevonden onder aanvoering van Kuti Ali Markar, een Mala-
Kodja? baarsch zeekapitein ³, en zoo als Pinto het noemt „Lusoës van

¹ Opmerkelijk is het dat Pinto even als Galvão nog van „ilha de Palimbão” spreekt.

² Pinto noemt het „ovas dos saveis”.

³ Hij was een van die stoute zeelieden die de Portugeezen in Voor-Indië veel schade toebrachten en wordt meermalen door Ptg. schrijvers vermeld.

het eiland Borneo" ¹, en waarover de regent of bandará van Baros, die met eene zuster van den sultan gehuwd was, het bevel voerde. Deze vloot begaf zich naar de Paneh en tastte de verschanste hoofdplaats van den vorst van Aru aan. De Maleiers verdedigden zich echter zoo dapper dat de Atjehers slechts door het verraad van een der Maleische hoofden en nadat de vorst van Aru gesneuveld was, zich van de plaats meester maakten, waarna het hun niet moeielijk viel het rijk tot onderwerping te brengen. De overwinnaar ontving van den sultan van Atjeh den titel van sultan van Baros. ²

De vorstin van Aru was bij de komst der Atjehers naar het binnenland gevlucht. Zij trachtte met de haar trouw gebleven Maleiers het Atjehsche garnizoen, dat te Aru was achtergebleven, te verdrijven, maar hare troepen werden in den regenmoesson zoodanig door ziekten in deze moerasstreek verzwakt, dat zij haar plan moest opgeven en zich met haar gevolg in visschersvaartuigen naar Malaka begaf. Hoewel door Faria zeer hoffelijk ontvangen en geherbergd, was het te vergeefs dat zij zijne hulp inriep; de Portugeesche bevelhebber had geene troepen genoeg om haar te ondersteunen en wierp de schuld op den Vicekoning die ze hem onthield; misschien ook voorzag hij wat bij eene weigering geschieden zou en ook werkelijk plaats had, namelijk dat zijne beide machtigste vijanden thans elkander te lijf gingen. De vorstin, na vijf maanden wachters ziende dat te Malaka geene hulp te vinden was, begaf zich naar Bintang waar de sultan van Djohor ³ zich ophield. Hier vond zij beter troost. De sultan beloofde niet alleen haar rijk voor haar te heroveren maar bood haar ook zijne hand aan. Hun huwelijk werd te Kampar, destijds zoo het schijnt behoorende tot Indragiri, even als Lingga een leenstaat van de vroegere vorsten van Malaka, thans die van Djohor, gesloten; daarop zond de sultan een ge-

¹ Ik behoef nauwelijks te doen opmerken na de reeds medegedeelde voorbeelden dat de topographische kennis die Pinto van den Archipel bezat, zeer gebrekkig was, maar dit is geen reden om de bijzonderheden die wij daarover bij hem aantreffen, te versmaden, al komen ze ons onwaarschijnlijk voor. Iets verder wordt *„hum Mouro Lusão“* (d. i. een Mohanmedaansch Loesonees) met name *„Capêtu de Raja“* vermeld. Wij zullen later zien dat in dezen tijd werkelijk betrekkingen bestonden tusschen Luçon (Manila) en Burnei, en het Mohammedanisme van B. naar L. was overgeplant. Zie ook vorig gedeelte bl. 378.

² Later vinden wij toch nog *„vorst van Baros“* onder de titels van den Sultan van Atjeh (Pinto, cap. XXXI).

³ Bij Pinto heet hij *„el Rey do Jantana“* (Udjong Tanah.)

zant naar Atjeh om zijn naamgenoot — beiden heetten Alaud-din — van zijn huwelijk kennis te geven en op dien grond zijn aanspraak op het rijk van Aru te laten gelden. De gezant bracht het er nauwelijks heelshuids af en werd met een smadelijk antwoord naar zijn vorst teruggezonden.

Nu rustte deze eene vloot van 200 vaartuigen uit, bemand met 10.000 soldaten en 4000 zeelieden en roeiers — ik zal wel niet meer tegen getalsopgaven behoeven te waarschuwen — en zond daarmede zijn laksamana naar de Paneh. De vestingwerken der hoofdplaats werden door het geschut der Maleiers vernield, en toen viel het hun niet moeielijk zich daarvan meester te maken. Aan de bezetting werd geen kwartier verleend, zoodat de sultan van Atjeh hier 1400 soldaten waaronder 200 Turken, die onder het bevel stonden van een neef van den pasja van Egypte, zou verloren hebben. De vesting werd door de Maleiers weder opgebouwd en beter versterkt dan vroeger, en het vorige bestuur weder ingevoerd. Intusschen versterkte de laksamana wel begrijpende dat Atjeh dit niet lijdelijk zou aanzien, zijne krijgsmacht met hulptroepen uit Perak, Bintang en Siak, zoodat hij gereed was om slag te leveren toen een groote vloot van Atjeh kwam opdagen. Aan den mond van de Paneh had nu een geduchte zee strijd plaats, die eerst ten voordeele der Maleiers beslist werd toen de aanvoerder der Atjehers sneuvelde. Terugwijkende werden hunne vaartuigen door den sterken stroom uiteengedreven, waarop de bevaren Maleiers de meesten bemachtigden. 13.500 manschappen zou de sultan van Atjeh op dezen zeetocht verloren hebben. Slechts 14 zeilen zag hij terugkomen.

Wij verlieten Pinto te Malaka, waar hij uitgeput van vermoeienis en ontbering terugkwam. Na zijn herstel ondernam hij weder een zeereis, waarop het hem nog minder dan vroeger aan avonturen zou ontbreken. Wij zullen daarvan alleen mededeelen wat voor ons doel eenige waarde heeft. Het zal ons op nieuw ten bewijze strekken dat tusschen handels- en buitvaart bij de Portugeezen zeer weinig onderscheid bestond.

Faria dan zond hem in 1540 naar Pahang om handelswaaren aan den factor te brengen; van daar moest hij zich naar Patani begeven om den radja een brief en geschenken te overhandigen en met hem te onderhandelen over de vrijlating van eenige Portugeezen die in Siam door zijn schoonbroeder gevangen

werden gehouden. Toen hij te Pahang aan den factor Tome Lobo de goederen had ter hand gesteld, verzocht deze hem niet te vertrekken voor hij ze te gelde had gemaakt, want hij kon niet te Pahang blijven omdat een der voornaamste Maleiers — Pinto noemt hem Tuão Xerrafão — gezworen had dat hij hem dooden en de faktorij verbranden zou, uit wraak over de behandeling die hij te Malaka had ondervonden. Zoo het schijnt had men hem daar voor eene partij benzoë, zijde en aloëhout onbruikbare waren in de plaats gegeven. Het gelukte Lobo om in weinig dagen zijne goederen in te ruilen tegen goud van Menangkabau, diamanten van Tandjong Pura en Laut¹ en paarlen van Burnei en Solor. Doch toen hij op het punt stond zich met de zijnen in te schepen werd de stad in opstand gebracht door den dood van den radjah, wien zekere Chodjah Djeinal, gezant van den sultan van Burnei bij zijne vrouw gevonden en vermoord had. Van de verwarring die daaruit ontstond maakte een bende gauwdieven gebruik om in de Portugeesche faktorij in te breken. De weerstand die men bood was vruchteloos; elf man verloren hierbij het leven en de overigen, waaronder Lobo en Pinto, reddden zich met moeite in het vaartuig. Alles wat zij bezaten, goud en edelgesteenten hadden zij prijs moeten geven. Als wij Pinto gelooven mogen zou deze opstand te Pahang aan meer dan 4000 menschen het leven hebben gekost.

Patani, destijds een voornaam station voor den handel met China, en waar men de Portugeezen om hun aanvoer van waren uit Indië en het Westen te vriend hield, werd veel door hen bezocht. Toen Pinto en Lobo hier aankwamen zouden zij er niet minder dan 300 landgenooten gevonden hebben. Deze waren zeer verontwaardigd toen zij vernamen wat hun te Pahang was overkomen en besloten, met goedvinden van den vorst, om de geleden schade op alle inwoners dier plaats te verhalen. Eenige dagen daarna vernam men dat te Kalantan, niet ver van daar, drie jonken lagen die beladen uit China gekomen waren en te Pahang te huis behoorden. Hierop schepte zich een tachtigtal Portugeezen onder bevel van João Fernandez d'Abreu van Madera geboortig, op drie vaartuigen in, begaf zich naar Kalantan, maakte zich met weinig moeite van de jonken meester en bracht die te Patani op. De vorst, die ook de Maleische kooplieden

¹ „diamantes que ahy tinhão vindo nos jurupangos de Lane e de Taujam-pura”. Vgl. hiervoor bl. 13.

had te ontzien, noodzaakte de Portugeezen, hetgeen zeer voor zijne billijkheid pleit, om tegen vergoeding der schade die zij te Pahang geleden hadden, de jonken met haar inhoud die een veel aanzienlijker waarde vertegenwoordigden ¹ weder uit te leveren.

Nadat Pinto een kleine maand te Patani had doorgebracht, bezig met het inkoopen van Chineesche waren om hiermede naar Malaka terug te keeren, kwam daar een schip, door Pero de Faria afgezonden, en waarop zich zijn gezant Antonio de Faria de Sousa bevond, die met den radja over handelszaken moest onderhandelen. Hij had eene lading Indische stoffen medegebracht, die hier geen aftrek vonden; maar men ried hem ze naar Ligor te zenden, een groote handelsplaats aan dezelfde kust, residentie van een Siameeschen vice-koning, en waar vele jonken uit den archipel ² kwamen en dergelijke waren opkochten. Faria huurde hierop een vaartuig, waarin de goederen geladen werden, en waarop zich een faktor en zestien Portugeezen — Pinto was één hunner — op hoop van voordeel inscheepten. Voor Ligor gekomen bleven zij op eenigen afstand van de haven liggen om eerst inlichtingen in te winnen. Zij vernamen dat hier wel 1500 vaartuigen lagen, beladen met koopwaren, daar het juist de tijd was waarin alle naburige aan Siam schatplichtige rijkjes tribuut kwamen brengen, en in de maand die hiervoor om de 3 jaren bestemd was, geene invoerrechten geheven werden. Juist zouden zij aanstalten maken om zich naar de haven te begeven toen op eens een groote jonk hen aan boord klampte, 70 à 80 Mohammedanen uit het verdek te voorschijn kwamen, de bemanning van het kleine vaartuig zoodanig toetakelden dat de meesten het leven verloren en het slechts aan drie hunner gelukte zich te redden door over boord te springen en naar de kust te zwemmen, waar ook de derde man aan zijne wonden bezweek. Pinto en de faktor, de eenige overgeblevenen, werden door een bark, met zout beladen, die de rivier kwam opvaren, opgenomen en door de bezitster, eene medelijdende vrouw, in haar huis te Ligor verpleegd. Zij vernamen hier dat de jonk, die hun schip had buit gemaakt,

¹ Alleen aan staven zilver zou die waarde 200.000 taels (= 300.000 cruzados of dukaten) bedragen hebben.

² Pinto noemt de volgende plaatsen: Laue, Tanjampura, Japara, Demaa, Panaruca, Sidayo, Passaruão, Solor en Borneo. Over de twee eersten, die hij meende dat op Java lagen (zie zijn 39e hoofdstuk) heb ik reeds gesproken. De vijf volgende zijn genoeg bekende steden aan de noordkust van Java.

aan een koopman van Gudjerât, Chodjah Hassan ¹ behoorde, die te Ligor eene lading sandelhout had ingenomen om naar het eiland Hainan te brengen. Deze Hassan had gegronde reden om de Portugeezen te haten, want de bekende vlootvoogd Heitor da Silveira had op een zijner rooftochten aan den ingang der Roode Zee een schip genomen dat van Djidda naar Dabul voer en waarop zich zijn vader en twee broeders bevonden, die daarbij het leven verloren.

Toen Pinto en zijn medgezel hersteld waren, keerden zij in een Maleisch handelsvaartuig naar Patani terug en gaven Antonio de Faria verslag van den ongelukkigen afloop der onderneming. Faria, die zelf geen vermogen bezat en te Malaka geld had opgenomen om de goederen te koopen die hij naar Ligor had gezonden, durfde uit vrees voor zijne schuldeischers niet naar Malaka terugkeeren, en daar hij een stoutmoedig en ondernemend man was, besloot hij den roover van zijn schip en moordenaar zijner landgenooten te vervolgen. De Portugeezen te Ligor juichten zijn besluit toe en stelden hem in staat een schip uit te rusten. Het getuigt wel voor den avontuurlijken geest die destijds nog de Portugeezen bezielde, dat een aantal jonge lieden zich aanboden om hem te vergezellen. Natuurlijk bevond zich daarbij ook onze Pinto. Den 29 Mei 1540 begaf zich Antonio de Faria met zijn schip op weg naar Hainan. Den uitslag van zijn tocht zullen wij later vernemen ².

P. A. TIELE.

¹ „Coja Acem.“

² Zie over het in dit hoofdstuk verhaalde, de hoofdst. XII—XXXIX van Pinto's *Peregrinaçam*.